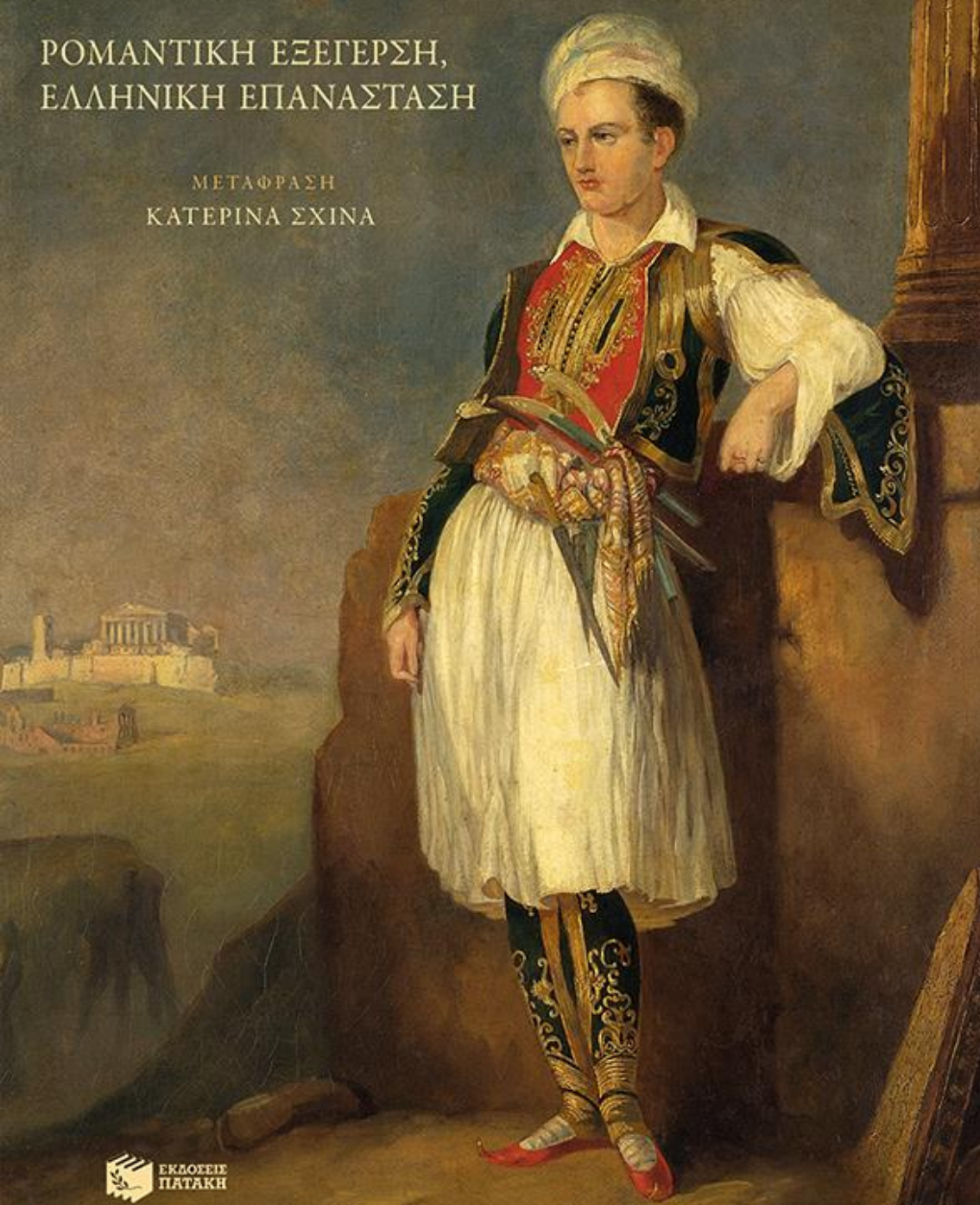

RODERICK BEATON

Ο πόλεμος του Μπάιρον

ΡΟΜΑΝΤΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ,
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΣΧΙΝΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

RODERICK BEATON

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΜΠΑΪΡΟΝ

Ρομαντική εξέγερση, ελληνική Επανάσταση

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Κατερίνα Σχινά

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Βιογραφίες

Roderick Beaton, *Ο πόλεμος του Μπάιρον: Ρομαντική εξέγερση,
ελληνική Επανάσταση*

Τίτλος πρωτοτύπου: *Byron's War: Romantic Rebellion, Greek Revolution*

Μετάφραση: Κατερίνα Σχινά

Υπεύθυνος έκδοσης: Άγγελος Κοκολάκης

Επιμέλεια-διόρθωση: Αντώνης Δεσποτίδης

Σελιδοποίηση: ΦΑΣΜΑ ΑΦΟΙ Καπένη Ο.Ε.

Φιλμ, μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση

Copyright© Roderick Beaton, 2013

Copyright© για την ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), Αθήνα, 2013

Πρώτη έκδοση στην αγγλική γλώσσα από τις εκδόσεις

Cambridge University Press, Κέμπριτζ, 2013

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Δεκέμβριος 2015

Κ.Ε.Τ. 8581 Κ.Ε.Π. 962/15

ISBN 978-960-16-5814-8

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΡΙΨΤΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Τ.Θ. 1213,

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Γιατί τι άλλο πράττει η ποίηση παρά να δημιουργεί
Απ' το υπέρτατο καλό ή το κακό· ν' αποσκοπεί
Σε μιαν ανώτερη ζωή πέρα απ' την ειμαρμένη
Ο νέος Προμηθέας ενός νέου ανθρώπου να γενεί
Κι απ' τα ουράνια να χαρίσει τη φωτιά στην οικουμένη...

Λόρδος Μπάιρον, *Η προφητεία του Δάντη* [Ιούνιος – Ιούλιος 1819]

Θα πολεμήσω, έστω και με λέξεις (και, αν η τύχη το θελήσει,
και με πράξεις) πλάι σ' εκείνους που με σκέψη πολεμάνε
Ενάντια στις σκέψης τους εχθρούς τους πιο αισχρούς
Που ήταν και είναι οι Τύραννοι και οι Συκοφάντες.
Δεν ξέρω ποιος θα κυριαρχήσει: αν μπορούσα
Να' χω τέτοιο προαίσθημα, εμπόδιο δεν θα 'ταν η απλή,
Ορκισμένη, ξεκάθαρή μου απέχθεια
Για τον δεσποτισμό κάθε λογής, σε κάθε έθνος.

Δεν είναι ότι κολακεύω τους λαούς:
Τους φτάνουν οι δημαγωγοί, εγώ τους περισσεύω
Ποθώ μονάχα ελεύθερο τον άνθρωπο να δω
Από όγλους κι από βασιλείς, απ' όλους και από εμένα.

Λόρδος Μπάιρον, *Δον Ζουάν*, Άσμα IX [Αύγουστος 1822]

Όχι, δεν σε ξεσήκωσαν οι βόγγοι
των σκλαβωμένων και οι αντεροβγάλτες,
Αν κάποια μέρα βρέθηκες στο Μεσολόγγι,
ήταν για να ξορκίσεις τους δικούς σου εφιάλτες.

Ήρωας δεν ήσουν, ούτε βέβαια και παρίας.
Έγνοια σου μόνη, να κοιμάσαι με τις Μούσες.
Κι αν σου το 'λέγαν, θα γελούσες
πως θα γινόσουν σύμβολο ελευθερίας.

Ένδοξε βάρδε, αγέρωχε μυλόρδε Μπάυρον,
που πάνσεπτος, ιερός σου έλαχε ο αίνος,
ακούσιε κληρονόμε θησαυρών άυλων,

μια χάρη σου ζητώ. Σηκώσου
απ' τον αθάνατο ύπνο σου όχι νυσταγμένος,
και δώσε μου έναν θάνατο σαν τον δικό σου.

Νάσος Βαγενάς, *Μπάυρον* (2009)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Ευχαριστίες</i>	11
<i>Ονόματα, ημερομηνίες, αναφορές</i>	13
<i>Χάρτες</i>	15
Πρόλογος στην ελληνική έκδοση	19
Πρόλογος	25

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΦΑΝΤΑΣΙΑ (1809-1816)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Χώρα των χαμένων θεών...	31
----------------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

...και των σύγχρονων τεράτων	72
--	----

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (1816-1823)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Διστακτικός ριζοσπάστης	101
-----------------------------------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

«Μάντις ειμί εσθλών αγώνων».	128
--------------------------------------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Θάνατος από νερό, μεταμόρφωση από φωτιά	165
---	-----

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Ο μεταμορφωμένος παραμορφωμένος 203

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΕΛΛΑΔΑ: «ΕΙΝ' Ο ΑΓΩΝΑΣ ΠΟΥ ΤΑ ΚΑΝΕΙ ΟΛΑ»
(ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1823)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Προετοιμασίες για πόλεμο 243

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Αμφιρέποντας 272

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Ο νέος δημόσιος άνδρας 303

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙ: ΟΙ ΕΚΑΤΟ ΗΜΕΡΕΣ (ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1824)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

«Πολιτική οικονομία» 339

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Αντιμετωπίζοντας τους σπλαρχηγούς 363

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

Πύρρειος νίκη 393

Επίλογος 419

Σημειώσεις 431

Βιβλιογραφία 485

Ευρετήριο 499

Ευχαριστίες

Η έρευνα στην οποία βασίστηκε αυτό το βιβλίο διεξήχθη χάρη στη χορήγηση μιας υποτροφίας Major Leverhulme Fellowship από το 2009 ως το 2012. Η εργασία στην Ελλάδα βασίστηκε στη Βρετανική Σχολή της Αθήνας, όπου είχα το προνόμιο να εκλεγώ Επισκέπτης Καθηγητής από τον Οκτώβριο ως τον Δεκέμβριο του 2010. Οφείλω ειλικρινή ευγνωμοσύνη σε αυτά τα δύο ιδρύματα, καθώς και στους ακόλουθους, που έχουν επίσης συνδράμει τα μέγιστα στην έρευνά μου: Βιβλιοθήκες Bodleian, Οξφόρδη. Κέντρο Ελληνικών Σπουδών και Βιβλιοθήκη Maughan, King's College, Λονδίνο. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αθήνα. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αθήνα. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα. Διεθνές Ερευνητικό Κέντρο για τον λόρδο Βύρωνα και τον Φιλελληνισμό, Μεσολόγγι. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα. Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας. Εθνική Βιβλιοθήκη της Σκοτίας. Βιβλιοθήκη Templeman, Πανεπιστήμιο του Κεντ. Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου του Λονδίνου. Οι οφειλές μου σε πρόσωπα είναι πολλές, θα ήθελα όμως να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τους: Peter Cochran, Άγγελο Δεληβοριά, Ρόζα Φλώρου, Έλενα Φραγκάκη-Syrett, Αμαλία Κακίση, Chris Kenyon-Jones, Πασχάλη Κιτρομηλίδη, David McClay, Γιώργο Μαυρογορδάτο, Μαργαρίτα Μηλιώρη, Catherine Morgan, Ευαγγελία Πάνου, Αργυρώ Πρωτοπαππά, David Roessel και Μαρία Σχοινά.

Αδημοσίευτο υλικό από τη συλλογή Abinger και από το αρχείο Murray δημοσιεύεται με την ευγενική παραχώρηση των Βιβλιοθηκών Bodleian του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης και του Διοικητικού Συμβουλίου της Βιβλιοθήκης της Σκοτίας.

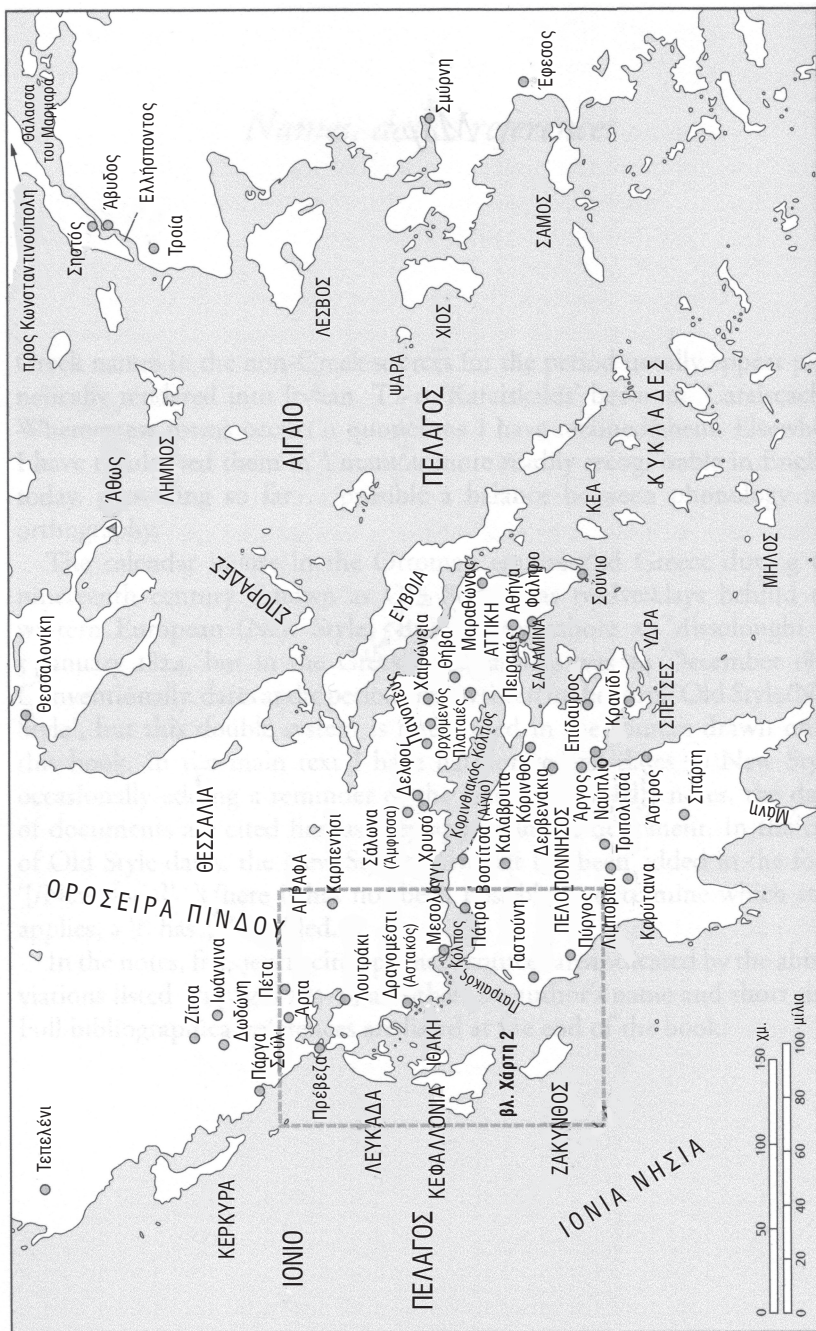
Ονόματα, ημερομηνίες, αναφορές

Το εν χρήσει ημερολόγιο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Ελλάδα στη διάρκεια του 19ου αιώνα (γνωστό ως Παλαιό) ήταν δώδεκα μέρες πίσω από το Δυτικοευρωπαϊκό (το Νέο). Ο Μπάιρον αποβιβάστηκε στο Μεσολόγγι στις 5 Ιανουαρίου 1824, όμως, σύμφωνα με το ελληνικό ημερολόγιο, ήταν 24 Δεκεμβρίου 1823. Συμβατικά, οι ημερομηνίες της περιόδου γράφονταν στη μορφή «Παλαιό / Νέο», όμως αυτό το διπλό σύστημα χρησιμοποιείται σπάνια στις πηγές όπου βασίστηκε αυτό το βιβλίο. Στο κυρίως κείμενο έχω εναρμονίσει όλες τις ημερομηνίες στο Νέο Ημερολόγιο, προσθέτοντας πότε πότε μια υπενθύμιση της τοπικής ημερομηνίας. Γι' αυτόν τον λόγο, ημερομηνίες γεγονότων της ελληνικής Επανάστασης εμφανίζονται διαφορετικά σε αυτό το βιβλίο από ό,τι στα περισσότερα ελληνικά ιστορικά βιβλία. Στις σημειώσεις, οι ημερομηνίες των εγγράφων παρατίθενται αρχικά όπως εμφανίζονται στο έγγραφο. Στην περίπτωση ημερομηνιών του Παλαιού Ημερολογίου, η ισοδύναμη ημερομηνία στο Νέο Ημερολόγιο έχει προστεθεί με τη μορφή [/ Νέο]. Όπου ήταν αδύνατο να καθοριστεί σε ποιο είδος ανήκει η ημερομηνία, προστίθεται ένα «·».

Στις σημειώσεις, συχνά παρατιθέμενες πρωτογενείς πηγές εμφανίζονται με τις συντομεύσεις που αναγράφονται στη σελίδα 431 και όλες οι άλλες με το όνομα του συγγραφέα και τον τίτλο του έργου. Πλήρεις βιβλιογραφικές αναφορές βρίσκονται στη Βιβλιογραφία στο τέλος του βιβλίου.

Χάρτες

Χάρτης 1. Η Ελλάδα του Μπάρρον

Χάρτης 2. Κεφαλλονιά, Μεσολόγγι και περίχωρα

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση

Τα χρόνια που έγραφα αυτό το βιβλίο (2009-2012) είδα να ξετυλίγονται οι πρώτες πράξεις του δράματος της ελληνικής «κρίσης». Στη διάρκεια του φθινοπώρου και τους πρώτους μήνες του χειμώνα του 2010 επισκεπτόμουν καθημερινά την Εθνική Βιβλιοθήκη στην οδό Πανεπιστημίου. Περνούσα μπροστά από κλειστά καταστήματα, μπροστά από τοίχους καλυμμένους με γκράφιτι, ενώ η υπηρεσία καθαριότητας του Δήμου απομάκρυνε τα συντρίμια από τη διαδήλωση της προηγούμενης νύχτας. Θυμάμαι, έξω από τα Προπύλαια, την περίτεχνη μαρμάρινη είσοδο στη στάση του μετρό σπασμένη. Ήταν τα πρώτα χρόνια της κρίσης: ο θυμός δεν είχε ακόμη παραχωρήσει τη θέση του στην αγανάκτηση ή την εγκαρτέρηση, την οποία τώρα θεωρώ ως τη μακροβιότερη και πλέον σθεναρή αρετή του Έλληνα, αυτή ακριβώς που τον βοηθάει να επιβιώσει. Μέσα στη Βιβλιοθήκη, κρατούσα στα χέρια μου σελίδες γραμμένες από Έλληνες και Βρετανούς Φιλέλληνες πριν από διακόσια σχεδόν χρόνια. Βία, θυμός, απελπισία – και, βεβαίως, ελπίδα διαπερνούσαν και αυτές τις σελίδες. Ήταν αδύνατον να μην σκεφτώ με ποιον τρόπο το καθημερινό δράμα που εκτυλισσόταν στους δρόμους της Αθήνας το 2010 συνδεόταν με εκείνες τις μάχες του 1821-1829, όταν η Ελλάδα κυριολεκτικά πάλευε για την ίδια της την ύπαρξη.

Ένα από τα πολλά που με έμαθε η έρευνα, η οποία οδήγησε σε αυτό το βιβλίο, είναι ότι ο αγώνας της δεκαετίας του 1820 δεν ήταν απλώς και μόνο ο πολυύμνητος ηρωικός αγώνας εναντίον της Τουρκοκρατίας. Την εποχή που επέλεξε να παρέμβει ο λόρδος Μπάιρον, η αναδυόμενη Ελλάδα βρισκόταν σε μια κατάσταση εσωτερικής σύγκρουσης (όπως εξηγγώ λεπτομερώς στο κεφάλ-

λαιο 6). Υπήρχαν εκείνοι που πίστευαν ότι ο δρόμος προς τη μελλοντική ελευθερία περνούσε μέσα από την αυτάρχεια των οπλαρχηγών. Άλλοι, εμπνευσμένοι από τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και το παράδειγμα των επαναστάσεων στην Αμερική και στη Γαλλία, έβλεπαν ότι, προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους τους, έπρεπε να καταφέρουν να διεθνοποιήσουν τον αγώνα. Ναι, οι Έλληνες μπορούσαν να επιτύχουν μόνοι τους την απελευθέρωσή τους. Όμως τι είδους ελευθερία θα προέκυπτε μετά από τόσους αγώνες; Η ύπαρξη της Ελλάδας ως ελεύθερου έθνους σε έναν κόσμο αναδυόμενων ή νεοσύστατων εθνών, καθώς οι παλιές μοναρχικές αυτοκρατορίες παρέβαιαν, η δημιουργία ενός εντελώς νέου είδους πολιτεύματος στην Ευρώπη του 19ου αιώνα: αυτό ήταν το όνειρο εκσυγχρονιστών όπως ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο Ιωάννης Κωλέττης, ο Ιωάννης Καποδίστριας, οι καραβοκύρηδες της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών και όλοι όσοι τους στήριζαν. Η πραγματοποίηση αυτού του ονείρου προϋπέθετε μια διαδρομή που περνούσε μέσα από τη διεθνή διπλωματία και, μοιραία όπως αποδείχθηκε, μέσα από δάνεια από το εξωτερικό.

Πιστεύω ότι ως σήμερα δεν έχει γίνει αντιληπτό πόσο κρίσιμη για την επίλυση αυτής της σύγκρουσης ήταν η παρέμβαση του λόρδου Μπάιρον και η συμπαράταξή του με την πλευρά των εκσυγχρονιστών. Η Ελλάδα, το 1823 και το 1824, ακριβώς την εποχή που ο Άγγλος λόρδος ενεπλάκη στην ελληνική υπόθεση, αλλά και μετά τον θάνατό του, δεν είχε ακόμη συγκροτηθεί στο έθνος-κράτος που θα γινόταν αργότερα. Μόνο εξαιτίας της έκβασης των εμφύλιων συγκρούσεων εκείνων των χρόνων έγινε η Ελλάδα ένα αυτοδιοίκητο, ανεξάρτητο ευρωπαϊκό έθνος. Όμως αυτός ο στόχος, όπως πίστευαν και εξηγούσαν στους απεσταλμένους του λόρδου Μπάιρον οι αντίπαλοι των εκσυγχρονιστών, μεταξύ αυτών και ο Κολοκοτρώνης, θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο έναντι τιμήματος. Και αυτό είναι το τίμημα που εξακολουθούσε να πληρώνει η Ελλάδα το 2010, με τη μορφή του πρώτου μνημονίου. Η επίσημη ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Συνόδου Κορυφής της 12ης Ιουλίου 2015 εκτόξευσε ακόμη περισσότερο αυτό το τίμημα, καθώς η νέα συμφωνία που υπεγράφη έθετε όρους πολύ πιο δυσβάστακτους από ότι το πρώτο μνημόνιο.

Αυτά τα πρόσφατα γεγονότα έφεραν στο προσκήνιο, για μια

ακόμη φορά, τη βαθιά διαχωριστική γραμμή που νομίζω ότι παγιώθηκε στην ελληνική κοινωνία και στην πολιτική ζωή ήδη από την Επανάσταση του 1821. Είναι μια διαχωριστική γραμμή μεταξύ δύο ασύμβατων ιδεωδών περί ελευθερίας: το ένα είναι ολοκληρωτικό, απόλυτο, ασυμβίβαστο· το άλλο θεωρεί ότι την ελευθερία μπορούν να την εγγυηθούν μόνο εξωτερικές δυνάμεις. Το μειονέκτημα του πρώτου ιδεώδους είναι ότι αδυνατεί να κατοχυρώσει την ασφάλεια του έθνους έναντι εσωτερικών ή εξωτερικών εχθρών και, επιπλέον, ενδεχομένως να μην είναι δυνατόν να επιτευχθεί πλήρως. Το μειονέκτημα του δεύτερου είναι ότι η εγγυημένη έξωθεν ασφάλεια υποχρεωτικά προϋποθέτει κάποια απώλεια εθνικής κυριαρχίας. Πόσο ελεύθερη είναι η Ελλάδα υπό τους όρους που της έθεσε ο μηχανισμός στήριξης το 2010 ή το 2015 – ή οι παρόμοιες οικονομικές διευθετήσεις του 1832 και του 1843; Και από την άλλη πλευρά: ποια είναι η εναλλακτική λύση;

Ο λόρδος Μπάιρον ήταν ο πιο διάσημος από τους Φιλέλληνες που συνέβαλαν στη διεθνοποίηση του ελληνικού Αγώνα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1820. Η απόφασή του να αφιερώσει τον πλούτο και την ενέργειά του στο εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα του Μαυροκορδάτου ήταν μια καθοριστική στιγμή για τη συνολική πορεία της Επανάστασης – όχι επειδή πέτυχε κάτι ο Μπάιρον εναντίον του εξωτερικού εχθρού (γιατί δεν πέτυχε), αλλά λόγω της ώθησης που έδωσαν η παρουσία και οι συμβουλές του στον Μαυροκορδάτο και στις εσωτερικές δυνάμεις που τον υποστήριζαν. Ο Μπάιρον εργάστηκε μαζί με τον Μαυροκορδάτο για να ζητήσουν τη διπλωματική συνδρομή της βρετανικής κυβέρνησης: το όνομα του Μπάιρον λειτούργησε σαν μαγνήτης για τους ιδιώτες κερδοσκόπους, οι οποίοι τους πρώτους μήνες του 1824 συνήψαν δάνειο 800.000 λιρών με την Προσωρινή Διοίκηση της Ελλάδος. Όταν πέθανε ο Μπάιρον στο Μεσολόγγι στις 7/19 Απριλίου του 1824, το δάνειο είχε εξασφαλιστεί και οι εκσυγχρονιστές είχαν ταπεινώσει τους οπλαρχηγούς, οι οποίοι με επικεφαλής τον Κολοκοτρώνη και τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη τους είχαν προκαλέσει. Η Ελλάδα είχε μπει στον δρόμο που θα οδηγούσε στην ανεξαρτησία της ως έθνος, σε μια περήφανη σύγχρονη ιστορία, σε πολλά επιτεύγματα στους τομείς της τέχνης, σε διάλογο με ό,τι καλύτερο παραγόταν στην Ευρώπη και... στο μνημόνιο.

Αυτό το βιβλίο ασχολείται με γεγονότα που συνέβησαν πριν από διακόσια χρόνια. Το πρώτο μέρος του εστιάζεται στο παρελθόν, στον χαρακτήρα και στο λογοτεχνικό έργο του λόρδου Μπάιρον πριν από το 1823, συμπεριλαμβανομένων και των πρώιμων, διαπλαστικών ταξιδιών του στην Ελλάδα μεταξύ 1809-1811. Στα κεφάλαια του πρώτου μέρους προσπαθώ να χαρτογραφήσω την απρόβλεπτη πρόοδο ενός εκρηκτικού πνεύματος και να κατανοήσω την καταγωγή και την αιτία της δέσμευσης του Μπάιρον στην ελληνική υπόθεση το καλοκαίρι του 1823 – μια δέσμευση που ποτέ δεν αιτιολογήθηκε πραγματικά, αλλά ήταν ολόθερμη. Το δεύτερο μέρος του βιβλίου παρακολουθεί την εξέλιξη της ιστορίας, για να καταδείξει τους τρόπους με τους οποίους η προσωπική διαδρομή του Μπάιρον διασταυρώθηκε, σε μία κρίσιμη ιστορική στιγμή, με την ισορροπία των εσωτερικών δυνάμεων εντός της επαναστατημένης Ελλάδας – και τις πρωτοβουλίες που πήρε, σε συντονισμό με τον Μαυροκορδάτο, για να προβάλλει την υπεροχή των εκσυγχρονιστών και, μέσα από το παράδειγμα και το κύρος του ως «διασημότητας» της εποχής, να συμβάλει στη διεθνοποίηση του ελληνικού αγώνα της ανεξαρτησίας.

Όταν το 2009 άρχισα να γράφω, δεν υποπτευόμουν τις σύγχρονες αντηχήσεις που θα αναδύονταν, ολοένα και πιο δυνατές, όσο το βιβλίο μου προχωρούσε. Προσφέροντάς το στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό, σε μιαν εποχή κατά την οποία η σχέση της Ελλάδας με την Ευρώπη είναι και πάλι τεταμένη – ίσως μάλιστα σε ανυπόφορο βαθμό –, ελπίζω να ρίξω κάποιο φως στις ιστορικές ρίζες αυτής της κρίσης, διερευνώντας τις πράξεις και τις επιλογές των ατόμων, Ελλήνων και Βρετανών, που συνέβαλαν στη θεμελίωση αυτής της σχέσης. Το γεγονός ότι είμαι και εγώ ξένος, όπως και ο πρωταγωνιστής αυτής της ιστορίας, αποτελεί μία ακόμη ένδειξη αυτής της μακροχρόνιας σχέσης. Όπως σημείωνε ο ιστορικός Πέτρος Πιζάνιας πριν από λίγα χρόνια, η ελληνική Επανάσταση του 1821 ήταν πράγματι «ένα ευρωπαϊκό γεγονός».

Προετοιμάζοντας αυτήν την ελληνική έκδοση, αποκατέστησα ορισμένα χωρία που είχαν παραλειφθεί κατά παράκληση του πρώτου εκδότη, ο οποίος είχε επιβάλει αυστηρά όρια ως προς τον αριθμό των λέξεων. Ως εκ τούτου, η παρούσα εκδοχή είναι η πληρέστερη, περίπου 6.000 λέξεις εκτενέστερη από ότι η αγγλική. Επίσης αναδιατύπωσα ή παρέλειψα κατατοπιστικές πληρο-

φορίες σχετικά με την ελληνική πραγματικότητα, τις οποίες έκρινα περιττές για τον Έλληνα αναγνώστη. Όλα τα παραθέματα από τις ελληνικές πηγές, τα οποία στην αγγλική έκδοση ήταν μεταφρασμένα, αποκαταστάθηκαν εδώ στην πρωτότυπη μορφή τους, με την αρχική ορθογραφία τους όπου απαιτείτο.

Στις ευχαριστίες που περιλαμβάνονται στην αγγλική έκδοση εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου σε πολλούς ανθρώπους και ιδρύματα στην Ελλάδα, που με βοήθησαν στο έργο μου, και τις επαναλαμβάνω και εδώ. Κατά την προετοιμασία της ελληνικής έκδοσης, ωστόσο, προέκυψαν και άλλες οφειλές: κυρίως στη Νέλλη Μουκάκου και στον Γιάννη Μουκάκο του λογοτεχνικού πρακτορείου JLM, στον Χάρη Βλαβιανό που, ως υπεύθυνος των εκδόσεων Πατάκη, στήριξε το εγχείρημά μου από την αρχή και μου πρόσφερε ηθική υποστήριξη στη διάρκεια της διαδικασίας, και στην κυρία Άννα Πατάκη και τους συνεργάτες της στις Εκδόσεις Πατάκη για την προθυμία τους να αναλάβουν αυτήν την ελληνική έκδοση και να τη διεκπεραιώσουν σε μιαν εποχή εξαιρετικά δύσκολη για όλους τους εκδότες και τα πολιτιστικά ιδρύματα στην Ελλάδα. Το μεγαλύτερο χρέος, ασφαλώς, το οφείλω στη μεταφράστριά μου Κατερίνα Σχινά που, με υπομονή και ενθουσιασμό, αναδέχθηκε το βάρος και ούτε μία φορά δεν μου ζήτησε εξηγήσεις! Ήταν μεγάλη ευχαρίστηση να δουλέψω μαζί τους. Τώρα εύχομαι στο βιβλίο καλό κατευόδιο στην Ελλάδα, τη χώρα στην οποία δικαιωματικά ανήκει το μεγαλύτερο μέρος αυτής της ιστορίας.

Roderick Beaton

Πρόλογος

Αργά το βράδυ της Παρασκευής 16 Ιουλίου 1823, ένα αγγλικό μπρίκι, το *Hercules*, απέπλευσε από το λιμάνι της Γένουας. Σε αυτό επέβαιναν ένας λόρδος, που συνέβαινε επίσης να είναι ένας από τους πιο διάσημους συγγραφείς του καιρού του, ένας τυχοδιώκτης από την Κορνουάλη, ένας Ιταλός κόμης, ένας Έλληνας ευγενής, ένας γιατρός και ένας γραμματέας (και οι δύο Ιταλοί), πέντε έξι υπηρέτες διάφορων εθνικοτήτων, πέντε άλογα, δύο σκυλιά και ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσό χρημάτων σε ασημένια νομίσματα και χρεόγραφα. Ο προορισμός τους ήταν η Ελλάδα. Η επανάσταση εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχε ξεσπάσει πριν από δύο χρόνια· τρομερές ιστορίες έφταναν στην Ευρώπη, κάνοντας λόγο για ακραία βία και από τις δύο πλευρές. Κανείς από τους επιβαίνοντες στο *Hercules* δεν γνώριζε πολλά για τις λεπτομέρειες της σύγκρουσης· κανείς δεν γνώριζε ποιος ήταν επικεφαλής ή ποια ήταν η μεθόδευση του Αγώνα, παρά μόνο εκείνο που είχε την προτεραιότητα στις καρδιές όλων: ότι ήταν ένας αγώνας απελευθερωτικός, ενάντια στην τυραννία. Κανείς δεν είχε την παραμικρή υπόνοια για την επερχόμενη πολιτική θύελλα, μολονότι, όσο εκείνοι ταξίδευαν, τα σύννεφά της πύκνωναν πάνω από την Ελλάδα – μια θύελλα που θα αποδεικνυόταν η ύστατη δοκιμασία για τον Τζορτζ Γκόρντον Νόελ, τον έκτο βαρόνο Μπάιρον, του οποίου την ιστορία θα αφηγηθούμε.

Ο Μπάιρον το καλοκαίρι του 1823, «τρελός, κακός, επικίνδυνος να τον γνωρίζεις», είχε, μόνος αυτός, επινοήσει τη σύγχρονη λατρεία της διασημότητας. Σε όλη την Ευρώπη ή τον λάτρευαν ή τον απεχθάνονταν· η φήμη του, ως ενός από τους πρωτεργά-

τες του ρομαντισμού στην ποίηση και τις τέχνες, είχε φτάσει ως την Αμερική. Είχε μόλις λάβει τον μεγαλύτερο έπαινο, την υψηλότερη τιμή για έναν συγγραφέα εκείνου του καιρού, μία επιστολή που εξέφραζε θερμό θαυμασμό για τη δουλειά του από τον Γιόχαν Βόλφγκανγκ φον Γκαίτε, τον πιο σεβαστό ποιητή και διανοούμενο του αιώνα. Τι ώθησε λοιπόν τον Μπάιρον να αποφασίσει στα τριάντα πέντε του χρόνια να διακινδυνεύσει τα πάντα πηγαίνοντας να συμμετάσχει στην ελληνική Επανάσταση; Τι αντίκτυπο είχε η έλευσή του στην Ελλάδα στην εξέλιξη της σύγχρονης Ιστορίας της; Και ποια η σημασία όλων αυτών σήμερα;

Οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα συνθέτουν μία συναρπαστική ιστορία. Είναι μία ιστορία που δεν έχει ποτέ ειπωθεί με κάθε λεπτομέρεια ως τώρα. Αυτό ενδεχομένως μοιάζει υπερβολή, όταν υπάρχουν ήδη περισσότερες από διακόσιες βιογραφίες του Μπάιρον. Από την εποχή που ο Χάρολντ Νίκολσον δημοσίευσε το 1924 το έργο του *Μπάιρον, το τελευταίο ταξίδι*, για να τιμήσει τα εκατό χρόνια από τον θάνατο του ποιητή, σχεδόν κάθε πλευρά της ζωής και του έργου του Μπάιρον έχει ξεσκονιστεί από ερευνητές, ταξιδιωτικούς συγγραφείς, λάτρεις διασημοτήτων. Η ελληνική «περιπέτεια δεν είναι εξαίρεση, και σημαντικές μελέτες που δημοσιεύτηκαν τα τελευταία σαράντα χρόνια έχουν να εισφέρουν πολλές σύγχρονες ερμηνείες».¹ Όμως μόνο ο Στίβεν Μίντα, σε τρία σημαντικά άρθρα ως τώρα, εξερευνά τις πλούσιες πηγές των ελληνικών ιστορικών αρχείων, που παρέχουν μιαν ουσιώδη κατανόηση του πολιτικού πλαισίου μέσα στο οποίο βρέθηκε ο Μπάιρον στην Ελλάδα το 1823 και 1824.²

Ο Νίκολσον αρχίζει την αφήγησή του την παραμονή της αναχώρησης του *Hercules* από το λιμάνι της Γένουας, την άνοιξη του 1823. Όμως η απόφαση του Μπάιρον να έρθει στην Ελλάδα δεν είναι αποτέλεσμα ενός καπρίτσιου ή μιας ιδιοτροπίας της στιγμής. Το έδαφος διανοίχθηκε χρόνια πριν, στη διάρκεια του «Grand Tour» που πραγματοποίησε στην ανατολική Μεσόγειο μεταξύ 1809 και 1811 και όσων επακολούθησαν της «μεγάλης περιοδείας» του. Τα ίχνη αυτής της εμπλοκής βρίσκονται σε επιστολές, σε καταγραφές συνομιλιών, και πάνω απ' όλα στην ποίηση – που κάποτε περιγράφηκε αξιομνημόνευτα από τον Μπάιρον ως «η λάβα της φαντασίας που η έκρηξή της αποσοβεί έναν σεισμό».³ Πολλές από τις στιγμές και τα πρόσωπα που συνθέ-

τους αυτήν την ιστορία είναι γνωστά. Όμως δεν έχουν ποτέ πριν συνδυαστεί, ώστε να αποκαλύψουν τη μακρά και συχνά απροσδόκητη διαδρομή που θα τον οδηγήσει από τη ρομαντική επαναστατικότητα των πιο διάσημων ποιημάτων του στην πολιτική δράση υπέρ της Επανάστασης στην Ελλάδα.

Αυτό είναι το πρώτο μέρος της ιστορίας μας. Το δεύτερο πραγματεύεται το τι πραγματικά έκανε ο Μπάιρον μόλις έφτασε στη χώρα, το πώς κατανόησαν την ανάμειξη του οι άνθρωποι τους οποίους είχε αποφασίσει να βοηθήσει και το πώς επέδρασε η παρουσία του στην έκβαση της ελληνικής Επανάστασης. Μεγάλο μέρος του πρωτογενούς υλικού, κυρίως στα ελληνικά, είναι πλέον προσβάσιμο. Νέες ερμηνείες από Έλληνες ιστορικούς, στη διάρκεια των τελευταίων δέκα περίπου χρόνων, έχουν σε μεγάλο βαθμό ανατρέψει πολλά από τα στερεότυπα του παρελθόντος –συμπεριλαμβανομένης και της θεωρίας συνωμοσίας, σύμφωνα με την οποία ο Μπάιρον και άλλοι Φιλέλληνες ήρθαν στην Ελλάδα ως εχθρικοί πράκτορες ξένων δυνάμεων– και άνοιξαν τον δρόμο σε μία πιο πλούσια και με περισσότερες αποχρώσεις κατανόηση των εν ενεργεία πολιτικών δυνάμεων στη διάρκεια των κρίσιμων ετών της Επανάστασης, κατά τα οποία ο Μπάιρον βρισκόταν στην Ελλάδα.⁴ Ο ίδιος ο Μπάιρον δεν έχει γίνει ακόμη αντικείμενο αυτής της αναθεωρητικής αντιμετώπισης όπως θα του άξιζε. Το δεύτερο μέρος αυτού του βιβλίου επιδιώκει να αποτελέσει μια ταπεινή συνεισφορά στην αναθεώρηση της Ιστορίας, η οποία λαμβάνει χώρα στην Ελλάδα σήμερα.

Ιδωμένη από αυτήν την προοπτική, η ιστορία του Μπάιρον στην Ελλάδα αποδεικνύεται ότι είναι κάτι πολύ περισσότερο από μία συρραφή των γνωστών ανεκδότων που παραθέτουν όσοι τον συνόδεψαν εκείνη την εποχή. Ο Πιέτρο Γκάμπα, ο Λέστερ Στάνχοπ, ο Γουίλλιαμ Πάρου, ο δρ. Τζούλιους Μίλλινγκεν και αργότερα ο Έντουαρντ Τρελόου, όλοι δημοσίευσαν αφηγήσεις των τελευταίων μηνών της ζωής του Μπάιρον – όμως κανείς δεν είχε κατανοήσει την εσωτερική δυναμική της Επανάστασης που όλοι τους ήθελαν να υπηρετήσουν. Ο Τζορτζ Φίνλεϋ, ο οποίος γνώριζε τα της Επανάστασης και επρόκειτο να γράψει μία από τις πλέον αξιόπιστες ιστορίες της, θα κρατούσε το μεγαλύτερο μέρος των προσωπικών αναμνήσεών του για τον εαυτό του. Το μεγαλύτερο μέρος του υλικού, που συνιστά το δεύτερο μέρος

αυτού του βιβλίου, δεν ήταν ποτέ πριν προσιτό στα αγγλικά. Μεγάλο μέρος του παραμένει αδημοσίευτο. Συνδυαζόμενο με οριακές στιγμές της διαδρομής του Μπάιρον, ήδη γνωστές από τις βιογραφίες του, καταλήγει σε μια διαφορετική κατανόηση τόσο της δίνης στην οποία εκσφενδονίστηκε ο Μπάιρον όσο και της τραγικά ατελούς συμβολής του στην τελική έκβαση της σύγκρουσης.

Το ανά χείρας βιβλίο είναι η ιστορία του αξιοσημείωτου επιτεύγματος του Μπάιρον, που δεν ήταν άλλο από το να επινοήσει και να επανεπινοήσει τον εαυτό του. Πρώτα σε φανταστικό επίπεδο, ως εξεγερμένος Τσάιλντ Χάρολντ ή ως καταραμένος ήρωας των *Ανατολικών Μύθων*, και αργότερα ως ο «νέος Προμηθέας του νέου ανθρώπου», ο οποίος θα επέλεγε την επανάσταση στην Ελλάδα ως την υπόθεση στην οποία θα αφιέρωνε την τελική του μεταμόρφωση σε αρτιγέννητο δημόσιο άνδρα και πολιτικό ηγέτη, τους τελευταίους μήνες της ζωής του στην Κεφαλλονιά και το Μεσολόγγι. Όμως δεν είναι η ιστορία ενός μόνου άνδρα. Άλλοι –κυρίως ο ομότεχνός του ποιητής, Π. Μπ. Σέλλεϋ– έπαιξαν κρίσιμο ρόλο, ωθώντας τον Μπάιρον να αφιερώσει τη ζωή του στην Ελλάδα. Ο ρόλος του Φαναριώτη Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, με τον οποίο ο Μπάιρον θα σφυρηλατήσει μία σημαντική συμμαχία στην Ελλάδα, δεν έχει πλήρως εκτιμηθεί ως σήμερα. Τελικά, χάρη σε αυτήν τη συμμαχία και την επίδραση που είχε ο Μπάιρον στην εσωτερική πολιτική της ελληνικής Επανάστασης, η ιστορία αυτού του «νέου Προμηθέα» αποτελεί μέρος της ιστορίας τού πώς η Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένης και της απελευθερωμένης Ελλάδας, έγινε σύγχρονη.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η επαναστατική φαντασία
(1809-1816)

Χώρα των χαμένων θεών...

Ο ΤΣΑΪΛΑΝΤ ΧΑΡΟΛΑΝΤ ΓΕΝΝΙΕΤΑΙ

Ο Μπάιρον ήταν μόλις είκοσι ενός ετών, όταν αποδύθηκε στη δική του εκδοχή του Grand Tour, της μεγάλης περιοδείας, το καλοκαίρι του 1809. Οι πόλεμοι εναντίον της Γαλλίας βρίσκονταν στη δεύτερη δεκαετία τους. Ήδη από τα τέλη του προηγούμενου αιώνα, οι νεαροί Βρετανοί αριστοκράτες είχαν καθιερώσει μία διαδρομή, που συνεχώς επανεξεταζόταν και βελτιωνόταν. Τώρα όμως η χερσαία οδός προς την Ιταλία, και η Ιταλία η ίδια, ήταν απρόσιτη. Ολόκληρη η ήπειρος ελεγχόταν από τον Ναπολέοντα. Και έτσι ο Μπάιρον ξεκίνησε διά θαλάσσης για την Πορτογαλία. Τον συνόδευε ο φίλος του από τα φοιτητικά του χρόνια στο Κέμπριτζ, Τζον Καμ Χομπχάους. Από την Πορτογαλία, το ταξίδι τους τους έφερε, μέσω της νότιας Ισπανίας, στη βρετανική ναυτική βάση της Μάλτας, στην οποία έφτασαν τον Σεπτέμβριο. Το σχέδιο εκείνη την εποχή ήταν να συνεχίσουν το θαλασσινό τους ταξίδι ως τη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη, πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επισκεπτόμενοι καθ' οδόν ορισμένα από τα αρχαία αξιοθέατα της Ελλάδας.¹

Τίποτα σε αυτό το ταξίδι δεν ήταν, εκείνη την εποχή, αυτό που ενδεχομένως φαίνεται σήμερα, εκ των υστέρων. Ο Μπάιρον δεν ήταν ακόμη ο συγγραφέας του *Προσκυνηματος του Τσαίλντ Χάρολντ* (τα πρώτα δύο Άσματά του θα γράφονταν στη διάρκεια του ταξιδιού), πολλώ δε μάλλον του *Δον Ζουάν*. Αυτό το κωμικό αριστούργημα θα αναδυόταν πολλά χρόνια αργότερα. Από τους δύο συνταξιδιώτες, δεν ήταν ακόμη προφανές ποιος προο-

ριζόταν για τη λογοτεχνική δόξα και ποιος για την κοινοβουλευτική καριέρα. Οι πρώτες δημόσιες εμφανίσεις του Μπάιρον ως ποιητή δεν είχαν επιτυχία. Είχε καταφέρει να γίνει διαβόητος, λίγο πριν εγκαταλείψει την Αγγλία, με τη δημοσίευση μιας ξεγυρισμένης επίθεσης στους κριτικούς του, στο μακροσκελές σατιρικό του ποίημα «Άγγλοι βάρδοι και Σκοτσέζοι κριτικοί». Ποτέ δεν είχε συνέλθει από την αλλαγή στις συνθήκες της ζωής του, όταν σε ηλικία έντεκα ετών, ο θάνατος ενός μακρινού συγγενή του κληροδότησε τον τίτλο του και το μισοερειπωμένο αββαείο του Νιούστεντ στο Νότινγχαμσιρ. Λίγο πριν φύγει για τη μεγάλη περιοδεία του ισχυριζόταν σε μια επιστολή: «Δεν έχω άλλη εναλλακτική λύση, υπάρχουν καταστάσεις που το καθιστούν απολύτως αναγκαίο, τη χώρα να εγκαταλείψω πρέπει αμέσως».² Όποιες και αν ήταν οι πιέσεις κάτω από τις οποίες αισθάνθηκε ότι βρισκόταν, αυτό το πρέπει δεν ίσχυε, σε καμία περίπτωση, κυριολεκτικά. Όμως ο Μπάιρον ενθουσιαζόταν όταν «προκαλούσε απορίες». Βρισκόταν ακόμη στη διαδικασία της επινόησης του εαυτού του. Δεν είχε γίνει ακόμη ο «Μπάιρον» που νομίζουμε ότι ξέρουμε.

Ούτε η Ελλάδα ήταν ακόμη «Ελλάδα». Ο αρχαίος πολιτισμός, τον οποίο οι ταξιδιώτες ξεκινούσαν να επανανακαλύψουν, είχε σβήσει περίπου δύο χιλιάδες χρόνια πριν, αφήνοντας πίσω του μόνο ερείπια. Το σύγχρονο έθνος-κράτος έπρεπε να αγωνιστεί για να υπάρξει – και αυτό δεν θα συνέβαινε πριν από το 1821. Η «Ελλάδα» το 1809 δεν ήταν, στην πραγματικότητα, παρά ένας «γεωγραφικός προσδιορισμός» (όπως θα έλεγε αργότερα για την Ιταλία ο Αυστριακός καγκελάριος Μέττερνιχ) και μάλιστα ασαφής. Με εξαίρεση τις Ιονίες Νήσους στα δυτικά, όλη η σημερινή Ελλάδα αποτελούσε μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ένα αχανές ισλαμικό κράτος που περιλάμβανε – και αποδεχόταν με αξιοσημείωτη ανοχή– πλήθος εθνικοτήτων και διαφορετικών θρησκειών. Όλη η αυτοκρατορία οριζόταν από τον οθωμανικό νόμο και τα τοπικά ήθη, όμως η θρησκεία ήταν εκείνη που καθόριζε την ταυτότητα των λαών. Αυτό που σήμερα ονομάζουμε «εθνικότητα» ήταν ακόμη μια νεοπαγής, μόλις αναδυόμενη έννοια.

Στη Μάλτα, ο Μπάιρον και ο Χομπχάους σαγηνεύτηκαν από τον Σπυρίδωνα Φορρέστι, έναν αγγλόφιλο Κερκυραίο που είχε

υπηρετήσει ως Βρετανός πρόξενος στην Κέρκυρα, προτού τον απομακρύνουν οι Γάλλοι. Εκτός του ότι σύστησε τον Μπάιρον σε μία παντρεμένη γυναίκα, που εμφανίζεται στον Τσάιλντ Χάρολντ και σε μερικά ακόμη ποιήματα, ο Φορρέστι έπεισε τους ταξιδιώτες, για το επόμενο στάδιο του ταξιδιού τους, να επιβιβαστούν σε ένα συνοδευτικό σκάφος του Βασιλικού Ναυτικού το οποίο κατευθυνόταν στην Πρέβεζα. Από εκεί θα πραγματοποιούσαν, εν είδει φιλοφρόνησης, επίσκεψη στον ημιανεξάρτητο δεσπότη Αλή πασά στην πρωτεύουσά του, τα Ιωάννινα. Επί μία και πλέον δεκαετία, ο Αλή πασάς έπαιζε με τα ανταγωνιζόμενα συμφέροντα Γάλλων και Βρετανών στην περιοχή. Δαιμόνια διπλωματικότητα, σε συνδυασμό με ακραία βία προς τους ίδιους τους υπηκόους του, του είχαν επιτρέψει να εδραιώσει την κυριαρχία του στο μεγαλύτερο μέρος της σημερινής βορειοδυτικής Ελλάδας και της νότιας Αλβανίας. Όντας ακόμη, έστω και κατ' όνομα, υπήκοος του Οθωμανού Σουλτάνου, ο Αλή ήδη προετοίμαζε το έδαφος για τη δική του προσπάθεια για πλήρη ανεξαρτησία, δέκα χρόνια αργότερα.³

Ενώ ο Μπάιρον και ο Χομπχάους βρίσκονταν στη Μάλτα, μία βρετανική ναυτική αποστολή προετοιμαζόταν να αποπλεύσει για να καταλάβει τις Ιονίους Νήσους, εκδιώκοντας τους Γάλλους. Ο Αλή επιβουλεύονταν από καιρό τα νησιά. Ήταν σημαντικό για τη βρετανική διπλωματία να τον έχει με το μέρος της, ενώ το Βασιλικό Ναυτικό θα αναλάμβανε δράση. Κάποιοι έχουν υπαινιχθεί ότι ο Φορρέστι είχε αναθέσει στον Μπάιρον κάποια μυστική αποστολή προς τον Αλή.⁴ Δεν είναι πιθανό κάτι τέτοιο. Οι σοβαρές υποθέσεις βρίσκονταν στα ασφαλή χέρια του εκπροσώπου της Αυτού Μεγαλειότητας στα Ιωάννινα, του Συνταγματάρχη Γουίλλιαμ Μάρτιν Λικ, ο οποίος, όπως ήταν φυσικό, ξεβουλευτήκε όταν εμφανίστηκαν οι εκλεπτυσμένοι νεαροί δανδήδες. Όμως μία επίσκεψη αβροφροσύνης από έναν τιτλούχο νεαρό Άγγλο, που συμπτωματικά συνέπιπτε με τη βρετανική επιχείρηση στο Ιόνιο πέλαγος, ίσως να βοηθούσε ώστε να αποκατασταθεί το διπλωματικό γόητρο στην περιοχή. Αν αυτή ήταν η ιδέα, μόνο ο Φορρέστι θα μπορούσε να την έχει σκαφιστεί. Αργότερα, ούτε ο Μπάιρον ούτε ο Χομπχάους θα εξηγούσαν γιατί είχαν αποκλίνει τόσο από την πορεία τους, προκειμένου να επισκεφθούν μία χώρα την οποία, όπως θα αρεσκόταν αργότερα να

κομπάζει ο Μπάιρον, δεν είχε ως τότε επισκεφθεί σχεδόν κανένας άλλος Άγγλος.⁵ Και, είτε το ήξεραν είτε όχι, το σχέδιό τους εμπειρείχε πράγματι κινδύνους. Ο Αλή πασάς, όπως θα ανακάλυπταν, ήταν ένας κυβερνήτης που δεν του άρεσε καθόλου να μπερδεύονται στα πόδια του.

Αυτές ήταν οι συνθήκες υπό τις οποίες ο Μπάιρον και ο Χομπχάους είδαν για πρώτη φορά, όπως θα έλεγε ο Χομπχάους, την «αρχαία Ελλάδα», από την αντίπερα πλευρά του Πατραϊκού κόλπου. Ήταν εννέα το πρωί του Σαββάτου 23 Σεπτεμβρίου 1809.⁶ Τις επόμενες λίγες μέρες παρέμειναν απλοί θεατές, καθώς το Ναυτικό ασκούσε το προνόμιό του να παρενοχλεί τα τοπικά πλοία με την ελπίδα να αποσπάσει ένα «έπαθλο» - ένα εμπορικό πλοίο που θα συλλαμβανόταν επ' αυτοφώρω να συναλλάσσεται με τον εχθρό. Ο Μπάιρον φαίνεται ότι δεν έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τα τεκταινόμενα. Ενώ ο Χομπχάους συμμετείχε εθελοντικά στη δράση και για λίγο ενεπλάκη στην ανταλλαγή πυρών, ο Μπάιρον φαίνεται ότι ξυπνούσε μόνο για να σεργιανίσει και να εξερευνήσει το αμπάρι του αιχμάλωτου πλοίου και ουδέποτε αναφέρθηκε μετέπειτα σε αυτές τις περιπέτειες. Τρεις μέρες αργότερα, οι δύο φίλοι πάτησαν για πρώτη φορά το πόδι τους σε ελληνικό έδαφος. Σε έναν αγρό έξω από την Πάτρα, ο Μπάιρον και ο Χομπχάους ασκήθηκαν στη σκοποβολή για μερικές ώρες, προτού κληθούν να επιβιβαστούν και πάλι, για να συνεχίσουν το ταξίδι τους για την Πρέβεζα.⁷

Από όλα τα ταξίδια του προς ανατολάς, η εμπειρία που φαίνεται να εντυπωσίασε περισσότερο τον Μπάιρον ήταν η απροσχεδίαστη παράκαμψή τους προς τη βορειοδυτική Ελλάδα και την Αλβανία. Αυτό που τον ενθουσίασε δεν ήταν τόσο η πρώτη ματιά τους στα αρχαία ερείπια (της ρωμαϊκής Νικόπολης, έξω από την Πρέβεζα), αλλά το τοπίο. «Η σκηνή ήταν πρωτόγονη, μα ήταν καινούρια» θα αναφωνούσε στον *Τσάιλντ Χάρολντ*.⁸ Αργότερα θα καταπιανόταν με το θέμα της αρχαιότητας και των ιχνών της. Όμως μετά την αναχώρησή τους από την Πρέβεζα δεν είδαν πουθενά αρχαία ερείπια.⁹ Αυτό που παγίδεψε για πρώτη φορά τη φαντασία του 21χρονου Μπάιρον ήταν το πρωτόγονο, ωμό και καινοφανές αυτού του κόσμου, η διαφορά του από οτιδήποτε είχε γνωρίσει ως τότε.

Χρειάστηκαν δέκα μέρες ώσπου να φτάσουν στα Ιωάννινα.

Η κατακλυσμιαία βροχή έκανε δύσκολο το ταξίδι τους. Η πρώτη τους εντύπωση από την πρωτεύουσα του Αλή πασά δεν ήταν ενθαρρυντική: «Κάτω από ένα δέντρο, κρεμασμένο σε κλαδί – ένα μπράτσο αποκομμένο από τον ώμο (ανήκε σε έναν ιερέα που είχε εκτελεστεί για ανταρσία πριν από πέντε περίπου μέρες)»¹⁰. Ο Ευθύμιος Βλαχάβας είχε διαμελιστεί ζωντανός, κατά διαταγή του Αλή, και τα μέλη του είχαν διασκορπιστεί στρατηγικά σε όλη την πόλη. Ήταν ο τελευταίος από μία σειρά πολλών ορθόδοξων χριστιανών που είχαν επιχειρήσει να ξεσηκώσουν τον λαό εναντίον της εξουσίας του Αλή πασά τον περασμένο χρόνο, στη Θεσσαλία. Ο Μπάιρον δεν μπορεί να είχε αυταπάτες ως προς το είδος του ανδρός που θα συναντούσε και στον οποίο θα διαβίβαζε τον χαιρετισμό της Αυτού Μεγαλειότητας. Όπως αναφέρει λακωνικά ο Χομπχάους «Ο λόρδος Μπάιρον και εγώ, λιγάκι αηδιασμένοι».

Ίσως λοιπόν, έπειτα από αυτό, να ένιωσαν κάποια ανακούφιση, όταν ανακάλυψαν ότι ο Αλή δεν βρισκόταν στα Ιωάννινα, αλλά έλειπε σε μία επιχείρηση εναντίον ενός ανταγωνιστή πασά, που απείχε αρκετές μέρες με το άλογο προς βορρά, στο Τεπελένι, στη σημερινή Αλβανία. Η ματαιοδοξία του Μπάιρον κολακεύτηκε, όταν διαπίστωσε ότι η φήμη της άφιξής του είχε προηγηθεί. Ο Αλή πασάς είχε ορίσει ότι θα ήταν επίσημος προσκεκλημένος του για όσο διάστημα παρέμενε στην επικράτεια του και δεν εφείσθη εξόδων, προκειμένου να φυχαγωγήσει τον επισκέπτη και τον σύντροφό του. Ο Μπάιρον δεν θα πλήρωνε δεκάρα (μολονότι η γενναιοδωρία του Πασά θα μπορούσε να αποδειχθεί πολύ ακριβή). Τότε ήταν που ο Μπάιρον και ο Χομπχάους «δοκίμασαν αλβανικές φορεσιές, τόσο λαμπρές όσο και το φτέρωμα του φασιανού».¹¹ Με την επιστροφή τους στην Αγγλία, ο Τόμας Φίλλιπς θα ζωγράφιζε τον Μπάιρον με μία τέτοια φορεσιά: είναι το περίφημο πορτρέτο που κοσμεί την κατοικία του Βρετανού Πρέσβη στην Αθήνα.

Η βροχή εμπόδισε και πάλι το ταξίδι τους να προχωρήσει. Κοντά στην πρώτη τους στάση, στο χωριό κάτω από το μοναστήρι της Ζίτσας, ο Μπάιρον αποκόπηκε από τον Χομπχάους εξαιτίας της θύελλας και εμφανίστηκε στις τρεις το πρωί καταμουσκεμένος, αλλά ενθουσιασμένος από την περιπέτειά του. Έφτασαν στο Τεπελένι στις 19 του μηνός. «Ποτέ δεν θα ξεχάσω

τη μοναδική σκηνή της εισόδου στο Τεπελένι στις πέντε το απόγευμα, ενώ έδυε ο ήλιος» έγραψε ο Μπάιρον στη μητέρα του έναν μήνα αργότερα. Εντυπωσιάστηκε ιδιαίτερα από τους Αλβανούς «με τις φορεσιές τους (τις λαμπρότερες στον κόσμο) που αποτελούνται από μία μακριά λευκή φουστανέλα, χρυσοϋφαντη κάπα, κρεμέζι, βελούδινο, χρυσοπλουμισμένο χιτώνιο και γιλέκο και επάργυρα πιστόλια και ξιφίδια».¹²

Τις τέσσερις μέρες που έμειναν στο Τεπελένι, ο Μπάιρον συνάντησε τον Αλή πασά τουλάχιστον τρεις φορές. Συγκινήθηκε εξίσου από την ηλικιωμένη, πατρική μορφή, που τον δέχτηκε με ευγένεια και αξιοπρέπεια, και από όλα όσα είχε ακούσει για τις ωμότητες που διέπραττε ο άνδρας «τον οποίο αποκαλούν μωαμεθανό Βοναπάρτη». Η διπλωματική αποστολή, αν αυτό ήταν η επίσκεψη των δύο ανδρών στον Δεσπότη της Ηπείρου, είχε αίτια έκβαση. Η είδηση ότι οι Βρετανοί είχαν κατορθώσει να καταλάβουν από τους Γάλλους αρκετές από τις Ιονίους Νήσους είχε φτάσει στο Τεπελένι λίγο πριν από τους επισκέπτες. Ο Αλή πρέπει να αισθάνθηκε καθησυχασμένος από την άφιξη ενός Βρετανού της υψηλής αριστοκρατίας. Χωρίς να δείξει κανένα ίχνος δυσαρέσκειας για τη βρετανική κίνηση στα νησιά, ξεπροβόδισε τον Μπάιρον με δώρα, με την υπόσχεση της υψηλής του προστασίας και με μία συστατική επιστολή προς τον γιο του, τον Βελή πασά, διοικητή του Μοριά.

Αυτές οι εκδηλώσεις ευαρέσκειας και εκτίμησης έχουν μία διασκεδαστική συνέχεια. Το επόμενο καλοκαίρι, ο Μπάιρον, χωρίς τον Χομπχάους πλέον, ταξίδεψε στην Πελοπόννησο και παρουσίασε την επιστολή του Αλή στον Βελή πασά, στην πρωτεύουσά του, την Τριπολιτσά. Ήταν η μόνη φορά που ο Μπάιρον είδε την πόλη η οποία, μία δεκαετία αργότερα, θα έπαιζε τόσο σημαντικό ρόλο στην Επανάσταση. Ο Βελή τον δέχτηκε με ακόμη μεγαλύτερη αβρότητα από ό,τι ο πατέρας του στο Τεπελένι – αλλά και με μεγαλύτερη αδιαντροπιά, αφού έκανε σεξουαλικές προτάσεις στον Μπάιρον, τις οποίες ο ποιητής φαίνεται ότι θεώρησε άκρως ενοχλητικές. Όμως ο Βελή, έχοντας διαβάσει τη συστατική επιστολή του πατέρα του, επιφύλαξε τις μεγαλύτερες περιποιήσεις σε έναν άλλο Άγγλο λόρδο, τον νεαρό μαρκήσιο του Σλάιγκο, σύντροφο του Μπάιρον σε μερικά από τα ταξίδια του εκείνο το καλοκαίρι και το φθινόπωρο.¹³ Ο μαρκήσιος,

έγραψε ο Βελή στον πατέρα του, ήταν συγγενής του βασιλέως Γεωργίου Γ' και είχε σταλεί σε εκείνον σε μυστική αποστολή της βρετανικής κυβέρνησης. (Το πρώτο ήταν αναληθές, το δεύτερο αβάσιμο). Η επιστολή συνεχιζόταν καταγράφοντας τα δώρα που είχε δώσει ο Βελή σε εκείνη τη σημαντική προσωπικότητα, ενώ στη δεξιά πλευρά του καταλόγου αναγραφόταν και η αξία τους, που ανερχόταν συνολικά σε έντεκα χιλιάδες πιάστρα. Στο υστερόγραφο ο Βελή πρόσθετε: «Προχθές ήλθεν εδώ... και ο από Πάτραν σινιόρ Στράνες κόνσολος Ιγγλέζος προς αντάμωσίν μου, μαζί με τον μιλόρδ Μπιρόν οπού ήτον αυτού».¹⁴ Ο Σλάιγκο ήταν εκείνος που θα απολάμβανε όλες τις τιμές και θα αποχωρούσε φορτωμένος με τα πιο ακριβά δώρα. Ο καημένος ο Μπάιρον ήταν απλώς ένας γλεντζές, που ενδεχομένως θα μπορούσε να διασκεδάσει τον πασά. Ότι κι αν έλπιζε ή πίστευε ο Μπάιρον, οι οθωμανικές αρχές δεν έτρεφαν αυταπάτες ως προς το ποιο πρόσωπο διέθετε πολιτική ισχύ και θα μπορούσαν να το εκμεταλλευτούν πολιτικά.

Φεύγοντας από το Τεπελένι, στην επιστροφή τους προς την Πρέβεζα, οι ταξιδιώτες σταμάτησαν και πάλι στα Ιωάννινα. Και πάλι ντύθηκαν με αλβανική ενδυμασία. Παρακολούθησαν μία παράσταση Καραγκιόζη και επισκέφθηκαν το ελληνικό σχολείο που διηύθυνε ο πρωτοπόρος της εκπαιδευτικής και γλωσσικής μεταρρύθμισης, Αθανάσιος Ψαλίδας.¹⁵ Ενώ βρίσκονταν εκεί, την τελευταία μέρα του Οκτωβρίου ο Μπάιρον άρχισε να γράφει «ένα μακροσκελές ποίημα σε σπενσεριανές στροφές», το οποίο εν καιρώ θα αποτελούσε το *Προσκύνημα του Τσάιλντ Χάρολντ*.¹⁶ Ο αποξενωμένος νεαρός αριστοκράτης ήρωάς του είναι ταυτόχρονα και ο Μπάιρον και όχι. «Τσάιλντ» ήταν ο τίτλος που δινόταν στους αρσενικούς απογόνους της αριστοκρατίας την εποχή του Σπένσερ – και, όπως και ένα μέρος από το λεξιλόγιο του ποιήματος, ο τίτλος ήταν ήδη αρχαϊκός πολύ καιρό πριν γραφτεί το ποίημα. Στα Ιωάννινα, ο ήρωας δεν είχε ακόμη ονομαστεί Χάρολντ, αλλά έφερε το πιο διάφανο και εύγλωττο όνομα «Μπέρεν». Το πρώτο Άσμα, βασισμένο στην πρώτη φάση του ταξιδιού του με τον Χομπχάους μέσα από την Πορτογαλία και την Ισπανία, θα γραφόταν στη διάρκεια των ταξιδιών του τους επόμενους δύο μήνες.

Ο επόμενος προορισμός τους ήταν η Πάτρα. Ο εκεί Βρετανός πρόξενος, ο Σαμουήλ Στράνης, ήταν ήδη παλιός γνώριμος. Ο Στράνης βρισκόταν σε επίσημη επίσκεψη στη Μάλτα όσο ήταν και εκείνοι εκεί, και είχε συμφωνήσει να τους παραχωρήσει μια διεύθυνση *poste restante* για την αλληλογραφία του Μπάιρον από την Αγγλία. Το ταξίδι ήταν επεισοδιακό. Όταν έφτασαν στην Πρέβεζα, η πόλη ήταν ανάστατη από τις φήμες ότι ορεσίβιοι ληστές έκαναν επιδρομές στα περίχωρα. Καθώς βρισκόνταν ακόμη υπό την προστασία του Αλή πασά, αποφασίστηκε ότι από την Πρέβεζα θα πήγαιναν κατευθείαν στην Πάτρα διά θαλάσσης. Όμως το πλοίο τους ναυάγησε και προσορμίστηκαν σε έναν ερημότοπο στην ακτή του Σουλίου.¹⁷ Αυτό το επεισόδιο ενέπνευσε στον Μπάιρον όχι μόνο τη σκηνή του ναυαγίου στο δεύτερο Άσμα του *Don Zouán*, αλλά και τον ισόβιο θαυμασμό του για τους Σουλιώτες – μολονότι πολλά χρόνια αργότερα, στο Μεσολόγγι, παραλίγο να τον ξεκάνουν.

Οι Σουλιώτες είχαν επί χρόνια πολεμήσει με τρομερή σφοδρότητα, προσπαθώντας να αποτρέψουν την προσάρτηση της περιοχής τους στην επικράτεια του Αλή πασά. Για την ώρα είχαν υποταχθεί, όμως η φήμη τους ήταν τρομερή και δεν ήταν δεδομένο ότι θα καλοδέχονταν τους ναυαγισμένους ταξιδιώτες. Ο Μπάιρον ήδη γνώριζε την περιβάλλουσα ιστορία για τον χορό του Ζαλόγγου.¹⁸ Όμως εκείνοι οι Σουλιώτες πρόσφεραν καταφύγιο στους ναυαγούς, καθώς και έναν συνοδό για να τους οδηγήσει ασφαλείς στην Πρέβεζα διά ξηράς. Σύντομα, ο Μπάιρον θα ξεπλήρωνε πλήρως την ευγένειά τους με τους στίχους του.¹⁹

Επιστρέφοντας στην Πρέβεζα, ούτε ο Μπάιρον ούτε ο Χομπχάους αδημονούσαν να ξεχυθούν και πάλι στα κύματα. Έτσι, παρά τους κινδύνους από τους ληστές, ξεκίνησαν με στρατιωτική συνοδεία από ξηράς για το Λουτράκι, όπου και είχαν κατατροπωθεί οι ληστές μόλις πριν από λίγες μέρες. Στον *Τσάιλντ Χάρολντ* ο Μπάιρον αποκαλεί την τοποθεσία Ουτρέικι. Εκεί, το βράδυ, γύρω από τη φωτιά που είχαν ανάψει οι στρατιώτες, ο Μπάιρον είχε μία εμπειρία η οποία, σε συνδυασμό με την πρόσφατη διάσωσή του από τους Σουλιώτες, είχε μεγάλη επίδραση στη ζωή και την ποίησή του – όπως εξάλλου και κάθε εμπειρία εκείνου του ταξιδιού. Ενώ ένα κατσίκι ψηνόταν στη σούβλα, ο συνοδός τους άρχισε να χορεύει και να τραγουδά. Στον *Τσάιλντ*

Χάρολντ ο Μπάιρον δίνει μία ελεύθερη μετάφραση του τραγουδιού τους και στις σημειώσεις έχει προσθέσει τα λόγια μεταγγραμμένα στα αλβανικά.²⁰ Όμως ο Χομπχάους στις ταξιδιωτικές του σημειώσεις παραθέτει μία επωδό στα ελληνικά. Από την αφήγησή του είναι ολοφάνερο ότι οι ιστορίες και τα τραγούδια που άκουσαν εκείνο το βράδυ ήταν χαρακτηριστικά κλέφτικα τραγούδια.

Από τους αγγλικούς όρους που χρησιμοποιούν ο Χομπχάους και ο Μπάιρον («robbers» [ληστές], «marauders» [διαγουμιστές]) είναι φανερό ότι αυτοί που απειλούσαν τους ταξιδιώτες στο Λουτράκι, και στη διάβασή τους μέσα από τα βουνά την επόμενη μέρα, ήταν οι κλέφτες.²¹ Η ζωή των κλεφτών ήταν εποχιακή. Οι επιδρομές που, παρά τρίχα, απέφυγαν ο Μπάιρον και ο Χομπχάους έκλειναν τη ληστρική περίοδο. Τον χειμώνα οι κλέφτες επέστρεφαν στα χωριά και τις οικογένειές τους και ξανάπαιρναν τα βουνά την άνοιξη. Σε όλη τη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα, ήταν κοινή πρακτική για τους ντόπιους Τούρκους διοικητές να στρατολογούν οπλισμένες ομάδες από τα χωριά και να τις πληρώνουν για να κρατούν υπό έλεγχο τους κλέφτες – είναι τα πασίγνωστα αρματολίκια. Με αυτόν τον τρόπο οι κλεφταρματολοί, όπως είχαν πλέον γίνει γνωστοί στα τέλη του 18ου αιώνα, συνδύαζαν στις τάξεις τους τα ίδια πρόσωπα που άλλοτε στήριζαν την εξουσία του τοπικού άρχοντα (αρματολοί) και άλλοτε την αντιστρατεύονταν (κλέφτες). Ένας από τους συνοδούς τους καυχήθηκε στον Χομπχάους ότι και εκείνος, πριν από τέσσερα χρόνια, ήταν αρχηγός μιας κλέφτικης ομάδας που την αποτελούσαν διακόσιοι δυνατοί άντρες. Ο ίδιος ο μέγας Αλή πασάς, όπως έμαθαν οι ταξιδιώτες, είχε ξεκινήσει με λιγότερους.²²

Σε λιγότερο από δέκα χρόνια, αυτοί οι οπλισμένοι ληστές θα γίνονταν η κύρια μάχιμη δύναμη της ελληνικής Επανάστασης. Και από τότε τα τραγούδια που υμνούσαν τη ζωή και τον βίαιο θάνατό τους θα τιμούνταν ως μέρος της ελληνικής εθνικής κληρονομιάς και θα εμφανίζονταν σε κάθε ανθολογία της προφορικής παράδοσης.²³ Αυτές οι ανθολογίες δεν ήταν ασφαλώς προσιτές στον Μπάιρον (η πλέον πρόιμη θα δημοσιευόταν στο Παρίσι τη χρονιά του θανάτου του). Όμως στο Λουτράκι, τη νύχτα της 14ης Νοεμβρίου του 1809, απέκτησε άμεση εμπειρία της

προφορικής τραγουδιστικής παράδοσης και των ανεκδότην που τη συμπλήρωναν.

Πολλά έχουν γραφτεί, έκτοτε, για την «ιδεολογία» εκείνων των κοινωνικών ληστών, σε μιαν εποχή που δεν είχε ακόμη ξεσπάσει η Επανάσταση για την οποία θα πολεμούσαν. Τα σωζόμενα τραγούδια τους αποκαλύπτουν την έμφαση που έδιναν στην περηφάνια, την τόλμη, τη θέληση για ελευθερία, την απόλυτη διεκδίκηση του ατόμου ενώπιον του βίαιου και αναπόφευκτου θανάτου. Σύμφωνα με μία από τις πιο έγκυρες σύγχρονες αναφορές:

‘Ότι τραγουδιέται στα κλέφτικα είναι η ατομική ευψυχία· δεν θα βρούμε πουθενά ούτε εθνική ούτε κοινωνική συνείδηση. Αυτό που είδε ή που θέλησε να ιδή ο τραγουδιστής στον ήρωά του είναι η ελεύθερη ψυχή, που ξεπερνάει όλα τα εμπόδια, απ’ όπου κι αν ξεπροβάλλουν.²⁴

Άραγε εκείνη τη νύχτα του Νοέμβρη, στην ακτή του Αμβρακικού κόλπου, γεννήθηκε ο «βυρωνικός ήρωας»; Η αυτοκαταστροφική παρόρμηση με την οποία αναμετρείται ο Γκριαούρ, ο Κόνραντ ο Κουρσάρος, ο Λάρα, ο Μάνφρεντ και τα άλλα μελλοντικά δημιουργήματα της φαντασίας του Μπάιρον, που αντιστρατεύονται θεούς και δαίμονες σε μιαν υπέρτατη, καταδικασμένη διεκδίκηση της ατομικής, αντικοινωνικής τους ελευθερίας, έχει πολλά κοινά με τις αξίες τις οποίες εξυμνούν τα παραδοσιακά ελληνικά τραγούδια. Οι πρωταγωνιστές πολλών από τα όψιμα ποιήματα και τα θεατρικά έργα του Μπάιρον οφείλουν πολύ περισσότερο στις εμπειρίες του δημιουργού τους από την Ελλάδα και ιδιαίτερα στο κλέφτικο τραγούδι, απ’ όσα έχει αναγνωρίσει ως σήμερα η φιλολογική έρευνα.

Σταμάτησαν για λίγο στο Μεσολόγγι, όπου και μίσθωσαν ένα πλοιάριο· μέσα από την οχυρωμένη λιμνοθάλασσα πέρασαν στον Πατραϊκό κόλπο και από εκεί στην πόλη των Πατρών, στην απέναντι ακτή, για να συνεχίσουν παράλληλα με τον Κορινθιακό κόλπο, προς τη Βοστίτσα (το σημερινό Αίγιο). Ο επόμενος προορισμός τους ήταν ο αρχαιολογικός χώρος των Δελφών, κάτω από τον Παρνασσό, στη βόρεια πλευρά του κόλπου. Ωστόσο,

ο κακός καιρός τούς κράτησε στη Βοστίτσα εννέα ημέρες. Εκεί, απόλαυσαν τη φιλοξενία του Ανδρέα Λόντου, γιου, όπως τους είπαν, του πλουσιότερου ανθρώπου στην Πελοπόννησο, που όφειλε την ευμάρειά του στο σταφιδεμπόριο. Η οικογένεια Λόντου ήταν προεστοί, που είχαν κατακτήσει την τοπική εξουσία και επιρροή χάρη στην εύνοια των Οθωμανών, και συγκεκριμένα του Βελή πασά, γιου του Αλή. Όταν ο Βελή πασάς καθαιρέθηκε τρία χρόνια αργότερα, ο πατέρας Λόντος έχασε το κεφάλι του και η οικογένεια την περιουσία της. Έπρεπε να ξεσπάσει η Επανάσταση το 1821, για να αποκατασταθεί ο Ανδρέας και οι αδελφοί του και να αρχίσουν και πάλι να απολαμβάνουν μερικά από τα προνόμια που διέθεταν όταν τους συνάντησε ο Μπάιρον. Σήμερα, ο Ανδρέας Λόντος τιμάται ως ήρωας της Επανάστασης. Μία προσωπογραφία, φιλοτεχνημένη γύρω στο 1830, που μάλλον είναι δική του, αναπαριστά τον εικονιζόμενο με παραδοσιακή φορεσιά και ένα μακρόστενο θλιμμένο πρόσωπο (με έκφραση πράγματι μάλλον βυρωνική), αλλά καθισμένο. Ο Χομπχάους ήταν εκείνος που σημείωσε ότι ο οικοδεσπότης τους ήταν «ένας πολύ μικροκαμωμένος άνθρωπος με τεράστιο φέσι», ενώ ο Μπάιρον, πολύ αργότερα, θα περιέγραφε με τρυφερότητα τον Λόντο ως κάποιον «με το πρόσωπο και το δέμας χιμπατζή».²⁵

Ο γηραιότερος Λόντος φαίνεται ότι απουσίαζε, αλλά ο γιος του διατηρούσε την αυλή του σε ένα στιλ που εντυπωσίασε τους επισκέπτες. Στο περιβάλλον του περιλαμβάνονταν ένας γηγενής από τα Ιόνια που μιλούσε Ιταλικά και ένας Αλβανός γιατρός με τον οποίο μπορούσαν επίσης να επικοινωνούν, αν και δεν είναι σαφές σε ποια γλώσσα. Μέσα από αυτούς τους διαμεσολαβητές ο Μπάιρον και ο Χομπχάους έμαθαν πολλά για τον Λόντο, άγνωστά τους ως τότε. Όπως θα εξηγούσε αργότερα ο Χομπχάους, ήταν η πρώτη φορά που έρχονταν σε επαφή με «το μοναδικό θέαμα ενός Έλληνα με εξουσία» και προφανώς δεν το περίμεναν.²⁶ Αυτός ο Έλληνας διέθετε επίσης κάποια μόρφωση, μολονότι, κατά δική του παραδοχή, μόνο στην πολιτική. Ο Λόντος είχε διαβάσει, ή τουλάχιστον κατείχε, την ελληνική μετάφραση της διατριβής πάνω στο έγκλημα και την τιμωρία του Μπεκαρία, την οποία είχε εκπονήσει στο Παρίσι ο Αδαμάντιος Κοραής. Ο Μπάιρον μάλλον δεν είχε διαβάσει τίποτε από τον

Κοραή, όμως στο σπίτι του Λόντου άκουσε να τον αποκαλούν «τον πλέον ευρυμαθή από τους σύγχρονους Έλληνες». Θα ξανασυναντούσε το όνομα του Κοραή στα ταξίδια του και θα απέτινε φόρο τιμής στην περιλάλητη πολυμαθείά του στις σημειώσεις του *Τσάιλντ Χάρολντ*.²⁷

Στο σπίτι του Λόντου, μόλις διαλύθηκαν οι αρχικές επιφυλάξεις, οικοδεσπότης και ταξιδιώτες επιδόθηκαν με μεγάλο κέφι σε γλέντι και μεθοκοπί ως αργά τη νύχτα. Οι ταξιδιώτες άκουσαν ακόμη περισσότερα ανέκδοτα για τους κλέφτες («παράξενες ιστορίες για την υπεροχή των Ελλήνων σε ένοπλες πράξεις, σε ληστείες κτλ.») αλλά και για τα τρομερά επακόλουθα της εξέγερσης των Ορλοφικών του 1770-1774, που είχαν συρρικνώσει σε μεγάλο βαθμό τον ελληνικό πληθυσμό και αργότερα θα παρείχαν το ιστορικό πλαίσιο του ποιήματος του Μπάιρον *Γιαούρ*. Παρουσία του Λόντου άκουσαν για πρώτη φορά οι ταξιδιώτες το όνομα του Ρήγα Βελεστινλή, του επονομαζόμενου και Φερραίου. Το 1797, στη Βιέννη, ο Ρήγας είχε δημοσιεύσει το έργο του *Νέα πολιτική διοίκησις*, στο οποίο καλούσε τους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να εξεγερθούν και να διεκδικήσουν μια δημοκρατία στα πρότυπα της επαναστατικής Γαλλίας – τόλμημα που οδήγησε στη σύλληψή του από τις αυστριακές αρχές, οι οποίες τον παρέδωσαν στους Τούρκους, και αυτοί, με τη σειρά τους, τον εκτέλεσαν στο Βελιγράδι. Ούτε ο Χομπχάους ούτε ο Μπάιρον κατάλαβαν σωστά την ιστορία. Ο Ρήγας πράγματι ήταν ο δημιουργός ενός «περίφημου πολεμικού άσματος» (*Θούριος*), αλλά αυτό δεν είχε καμία σχέση με το «Δεύτε παιδες των Ελλήνων», μια μίμηση της *Μασσαλιώτιδας* σε άξεστη ημιλόγια γλώσσα, την οποία μετέγραψε ο Χομπχάους στο ημερολόγιό του στη Βοστίτσα. Αργότερα, ο Μπάιρον θα επιχειρούσε τη δική του μετάφραση αυτού του στιχουργήματος, το οποίο κι εκείνος θεωρούσε ότι ανήκε στον Ρήγα.²⁸ Ο Λόντος «στην αναφορά του ονόματος του Ρήγα περιήλθε σε έκσταση και αναποδογύρισε τη σακακιέρα, πάνω στην οποία αναμετριόταν με τον Γιατρό». Ο Χομπχάους θεώρησε παράξενη μία τέτοια εκδήλωση «για έναν άνδρα με υψηλή θέση στην οθωμανική διοίκηση», ωστόσο, πρόσθεσε, «έχουμε παρατηρήσει ότι το δεδηλωμένο μίσος προς τους αυθέντες τους είναι πάγκοινο μεταξύ των Ελλήνων».²⁹

Ο Μπαίρον δεν θα έσπευδε τόσο εύκολα να εκλογικεύσει. Ως τότε, στην ελληνική επικράτεια είχε συναντήσει ακραίες στάσεις και συμπεριφορές που δύσκολα μπορούσε να τις φανταστεί στην Αγγλία. Το να τις βλέπει να συνυπάρχουν στο ίδιο πρόσωπο πρέπει να τον σαγήνευε ιδιαίτερα. Το ίδιο είχε συμβεί και με τον Αλή πασά, με τον πρώην κλέφτη που είχε μεταμορφωθεί σε πιστό στρατιώτη στο Λουτράκι και τώρα με τον οικοδεσπότη του στη Βοστίτσα. Όπως ο Χομπχάους, έτσι και ο Μπαίρον είχε ανατραφεί με το ελληνικό απόφθεγμα «μηδέν άγαν». Η παράδοση, βεβαίως, συνέδεε αυτό το ρητό με το ιερό του Απόλλωνος, που θα ήταν ο επόμενος σταθμός τους στον Κορινθιακό κόλπο. Όμως ο κλασικός «χρυσούς κανών» δεν ήταν ποτέ ιδιαίτερα ελκυστικός για τον Μπαίρον. Αντίθετα, με μεγάλη απόλαυση θα ανακάλυπτε ότι εδώ, στη σύγχρονη Ελλάδα, τα πάντα υπήρχαν καθ' υπερβολήν, ακόμη και οι αντιφάσεις. Οι μπερδεμένοι, βασανισμένοι και πάνω απ' όλα υπερβολικοί χαρακτήρες και η εξωφρενική πλοκή των τελευταίων Ανατολικών Μύθων συνέχιζαν να σφυρηλατούνται, καθώς ο Μπαίρον ταξίδευε στην οθωμανική Ελλάδα.

ΕΝΑ ΚΟΥΤΣΟ ΠΑΛΙΟΠΑΙΔΟ ΒΛΕΠΕΙ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Μόνο αφού έφυγαν από τη Βοστίτσα ήρθε ο Μπαίρον πρόσωπο με πρόσωπο με την αρχαία Ελλάδα, που ο Χομπχάους νόμιζε ότι είχε διακρίνει πριν καλά καλά αποβιβαστούν. Οι ταξιδιώτες είχαν περιπλεύσει τον κόλπο και προσορμίστηκαν στο μικροσκοπικό λιμάνι και τελωνείο, που βρισκόταν στη θέση του σημερινού (και αρχαίου) λιμανιού της Ιτέας. Από εκεί διέσχισαν με άλογα το «δάσος των ελαιών» με κατεύθυνση το αρχαίο ιερό των Δελφών, στους πρόποδες του Παρνασσού, που εντυπωσίασε ακόμη και τον Χομπχάους, ο οποίος το βρήκε «πολύ ρομαντικό».³⁰ Ο Μπαίρον διέκοψε την αφήγηση των περιπετειών του Τσάιλντ Χάρολντ στην Ισπανία, για να γράψει τους ακόλουθους στίχους:

Ω, Παρνασσέ εσύ! Που τώρα σε θωρώ
 Όχι με τη φρενίτιδα ματιών ονειροπόλων
 Ούτε στο μυθικό τοπίο του ειδυλλίου

Μα να τρυπάς χιονοσκεπής γενέθλιο ουρανό
Σε άγρια λαμπρότητα ορεινής μεγαλοσύνης!³¹

Όσα έβλεπε και όσα θυμόταν από τις κλασικές σπουδές του στο σχολείο δεν είχαν καμιά σχέση με ηθικά αποφθέγματα εναντίον της υπερβολής. Έξερε ότι ο Παρνασσός, από τα αρχαία χρόνια, ήταν αφιερωμένος στον θεό Απόλλωνα, τον προστάτη των Μουσών. Αυτός ήταν η νερομάνα, η υπέρτατη πηγή της καλλιτεχνικής έμπνευσης για κάθε ποιητή, από τον Όμηρο ως τις μέρες του. Κανείς από τους μεγάλους Άγγλους ποιητές δεν είχε δει ποτέ του τον Παρνασσό, όμως όλοι τους είχαν αποτίσει φόρο τιμής στην ιδέα. Τώρα εκείνος, ο Μπάιρον, τον έβλεπε πραγματικά. Καθώς με τον Χομπχάους ανηφόριζαν προς τα πάνω από την πεδιάδα, μπροστά τους δεν υψωνόταν ένας θρύλος από κάποιο βιβλίο, αλλά ένα βουνό που άστραφτε από φρέσκο χιόνι στις πιο ψηλές πλαγιές του. Ο Χομπχάους δυσανασχετούσε που το βλέμμα του δεν έφτανε τις ψηλότερες κορφές. Όμως ο Μπάιρον είχε καθηλωθεί από την υποβλητικότητα του θεάματος.

Πιθανόν να λειτούργησε υποβοηθητικά το γεγονός ότι τα ερείπια του αρχαίου ιερού των Δελφών βρίσκονταν εκείνη την εποχή κάτω από το σύγχρονο χωριό Καστρί. Σχεδόν τίποτε δεν ήταν ορατό, εκτός από μερικές αρχαίες λιθοδομές και επιγραφές, πολλές απ' αυτές προσεγγίσιμες μόνο μέσα από στοές και υπόγεια. Στους Δελφούς ο Μπάιρον δεν υποχρεώθηκε να έρθει αντιμέτωπος με τα ερείπια του αρχαίου παρελθόντος.

Ταξιδεύοντας προς τα νοτιανατολικά τις επόμενες δέκα μέρες, οι δύο φίλοι βάλθηκαν να ταυτοποιήσουν τους τόπους που είχαν παίξει σημαντικό ρόλο στην αρχαία Ιστορία. Λίγα υπήρχαν για να δουν στα πεδία των μαχών των Πλαταιών και της Χαιρώνειας. Στη Θήβα, πατρίδα του θρυλικού βασιλιά Οιδίποδα και σημαντική πόλη κατά την αρχαιότητα, όπως και οι Δελφοί, η σύγχρονη κωμόπολη είχε καλύψει σχεδόν ολοκληρωτικά την αρχαία, και έτσι λίγα υπήρχαν να δει κανείς (το ίδιο, εξάλλου, ισχύει και σήμερα για τη Θήβα). Λίγα περισσότερα απέμεναν στην τοποθεσία του αρχαίου Ορχομενού – αν βέβαια οι ταξιδιώτες αναζητούσαν τα ίχνη του στο σωστό σημείο, πράγμα αμφίβολο.³²

Ήταν στην Αθήνα, λοιπόν, όπου έφτασαν ανήμερα τα Χριστούγεννα του 1809, που ο Μπάιρον βρέθηκε για πρώτη φορά

αντιμέτωπος με τον αρχαίο κόσμο, με τη μορφή μνημειωδών ερειπίων. Στην Αθήνα –περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο τόπο θα επισκεπτόταν, προτού ταξιδέψει, πολλά χρόνια αργότερα, στη Ρώμη– τα αρχαία ερείπια διατηρούσαν ακόμη την αίγλη τους και τη δυνατότητα να κυριαρχούν στο τοπίο του παρόντος και στους σύγχρονους κατοίκους. Φαίνεται ότι το θέαμα τον εντυπωσίασε και συνάμα τον κατέθλιψε.

Η Αθήνα εκείνης της εποχής ήταν μια περιτειχισμένη πόλη περίπου 12.000 κατοίκων, χτισμένη στις βόρειες κλιτύες του φυσικού φρουρίου της Ακρόπολης, και εκτεινόταν, αρκετά περιορισμένα είναι αλήθεια, προς τα βόρεια και τα δυτικά. Σε αδρές γραμμές, περιλάμβανε τρεις μονάχα συμπαγείς συνοικίες, την Πλάκα, το Μοναστηράκι και του Ψυρρή, οι οποίες και σήμερα αποτελούν τα μόνα παλιά κομμάτια της σύγχρονης πόλης, αν και σχεδόν κανένα από τα κτίρια που υπήρχαν την εποχή του Μπάιρον δεν επιβιώνει πια. Η ίδια η Ακρόπολη ήταν ένα ξεχωριστό οχυρό, που στέγαζε τη φρουρά. Είχε τον δικό της κυβερνήτη, ο οποίος χρειάστηκε να δωροδοκηθεί σε είδος, και συγκεκριμένα με ζάχαρη και τσάι, για να επιτρέψει στους ξένους την πρόσβαση. Λιθογραφίες της εποχής απεικονίζουν σπίτια, συχνά χτισμένα μέσα στον περίβολο του μνημείου, με κήπους και μερικά οικόσιτα ζώα. Ένα μικρό τζαμί φώλιαζε μέσα στον μεγάλο ναό της Αθηνάς, τον Παρθενώνα, του οποίου η οροφή είχε ανατιναχθεί από μια έκρηξη στη διάρκεια της ενετικής πολιορκίας του 1687. Κάτω από τα νότια τείχη της Ακρόπολης, η θέα απλωνόταν ανεμπόδιση ως τη θάλασσα. Έξω από την πόλη υπήρχαν ελαιώνες, περιβόλια, οργωμένα χωράφια –τα οποία, όπως πρόσεξε ο Χομπχάους, ήταν γεμάτα «από εκατοντάδες κομμάτια μάρμαρα»– και γυμνά, πετρώδη, ακαλλιέργητα εδάφη. Οι τρεις ποταμοί που περιέγραφαν οι αρχαίοι συγγραφείς, και σήμερα έχουν επιχωματωθεί, τότε ήταν ακόμη ορατοί. Ο Χομπχάους, με τον χαρακτηριστικό σχολαστικό τρόπο του, τριγύριζε παντού σαν λαγωνικό, προσπαθώντας να ταυτίσει σύγχρονα οροθέσια με τα τοπογραφικά μνημεία του οδηγού για την Ελλάδα που είχε γραφτεί χίλια επτακόσια χρόνια πριν, την περίοδο της ακμής της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, από τον Παυσανία.³³ Ο Μπάιρον κοιμόταν ως αργά και δεν συνόδευε τον φίλο του σε αυτές τις εξερευνήσεις.

Συχνά έχει ειπωθεί ότι ο Μπάιρον δεν ενδιαφερόταν για τα ερείπια της αρχαιότητας. Αργότερα θα επιβεβαίωνε κατηγορηματικά αυτήν την αδιαφορία του, αντιφάσκοντας προς όσα είχε γράψει εκείνη την εποχή στο δεύτερο και το τέταρτο Άσμα του *Τσάιλντ Χάρολντ*. Δεν ήταν έλλειψη ενδιαφέροντος. Εν μέρει ήταν ζήτημα βαθιά ριζωμένης, εδραίας αρχής. Ωστόσο, υπήρχε και ένας πρακτικός λόγος που αιτιολογούσε τη στάση αυτή του Μπάιρον.

Μέσα σε λίγες μέρες από την άφιξή τους στην Αθήνα είχε αποδυθεί στη σύνθεση του δεύτερου Άσματος του ποιήματός του, που φέρνει τον ήρωά του στην Ελλάδα. «Έλα», παροτρύνει ο ποιητής έναν σύγχρονο κάτοικο:

—μα την ανυπεράσπιστη λήκυθο μη βιάσεις;
Κοίταξε εδώ – το μνήμα ενός έθνους!

Στις στροφές που ακολουθούν, ο Μπάιρον φαίνεται να φαντάζεται ολόκληρη την Αθήνα ως λήκυθο, τόπο ενταφιασμού τού από καιρό νεκρού πολιτισμού της αρχαίας Ελλάδας: «Κατοικία των θεών, που οι βωμοί τους πια έχουν σβήσει». Η ρημαγμένη όψη των αρχαίων ναών φαίνεται ότι για τον ποιητή αποδεικνύει πως καμιά θρησκεία δεν μπορεί να προσφέρει ανακούφιση και, πολύ περισσότερο, προστασία από την «Αμφιβολία και τον Θάνατο»: «Η λήκυθος αυτή είπε πιο πολλά από χιλιάδες ομιλίες».

Πολύ σύντομα, ο ποιητής μετατοπίζεται από τα αρχαία στα ανθρώπινα κατάλοιπα:

Πάρ' το κρανίο σου απ' τον σκόρπιο τον σωρό:
Μπορεί σε τούτον τον ναό Θεός να κατοικήσει;

Στην ποιητική του φαντασία, το κρανίο, σύμβολο του θανάτου, και τα λευκασμένα κελύφη των αρχαίων μαρμάρινων ναών ισοδυναμούν: το καθένα, με τον τρόπο του, είναι προσωρινό ενδιαίτημα της «θεικής σπίθας», της ζωής. Η αντιπαράθεση αποτυπώνεται οπτικά σε ένα χαρακτηριστικό που περιλαμβάνεται στο ταξιδιωτικό βιβλίο του Κρίστοφερ Γουέρντσοουερθ, εκδομένο το 1839.³⁴ Και αυτό οδηγεί, με τη σειρά του, σε ένα ερώ-

τημα με το οποίο θα παλέψει ο Μπάιρον το υπόλοιπο της ζωής του:

Μπορούνε όλοι, άγιοι, μύστες, σοφιστές, όσοι έγγραφαν ποτέ
αυτόν τον έρμο πύργο να οικήσουν, ν' αναστηλώσουν τούτο τον
ναό,³⁵

Για τον Μπάιρον, τα αρχαία ερείπια, όπως τα πρωτοείδε, ήταν τόσο δεμένα με τον θάνατο και τη φθορά του ανθρώπου, ώστε δεν μπορούσε να συμεριστεί τον ενθουσιασμό του φίλου του και να θελήσει να τα εξερευνήσει. Αυτός ήταν ίσως και ο λόγος για τον οποίο αντιτάχθηκε τόσο βίαια και τόσο δημόσια στον λόρδο Έλγιν και σε άλλους συλλέκτες από τη Δύση, που ανταγωνίζονταν ποιος θα προλάβει να απογυμνώσει από τα έργα τέχνης τα ελληνικά μνημεία και να αποστείλει τα προϊόντα της λεηλασίας στην πατρίδα του. Ο λόρδος Έλγιν είχε φύγει από την Αθήνα πριν από επτά ακριβώς χρόνια, τον Ιανουάριο του 1803. Επί μία ολόκληρη διετία, ο Έλγιν και οι συνεργάτες του έφεραν στο φως με ανασκαφή –και σε ορισμένες περιπτώσεις απέκοψαν από το οικοδόμημα τη ζωφόρο και αρκετά από τα γλυπτά της μετώπης του Παρθενώνα– τα αποκαλούμενα Ελγί-νεια μάρμαρα.³⁶

Οι στροφές του *Τσάιλντ Χάρολντ* που ελεεινολογούν τον «βι-ασμό» της Ακρόπολης από τον Έλγιν γράφτηκαν στις 3 Ιανουαρίου 1810, ακριβώς μετά τη συγγραφή των στίχων του περί «λη-κύθου» και κρανίου.³⁷ Την ενστικτώδη οργή του Μπάιρον εναντίον του Έλγιν δεν την προκάλεσε αυτό για το οποίο θρηνηλο-γούν έκτοτε πολλοί Έλληνες και πολλοί αρχαιολόγοι – η αρπα-γή, δηλαδή, των γλυπτών από τον τόπο όπου δικαιωματικά ανή-κουν ή από το αρχαιολογικό τους πλαίσιο ή και τα δύο. Όταν παραπονιόταν ότι ο Έλγιν μπορούσε να «βεβηλώσει κάθε θλιβε-ρό βωμό» και να «εκτοπίσει τα φτωχά απομεινάρια της Αθή-νας», το εννοούσε κυριολεκτικά. Αυτό που είχε διαπράξει ο Έλ-γιν, και εξακολουθούσαν να διαπράττουν άλλοι, ήταν, στα μάτια του Μπάιρον, ιεροσυλία, σκύλευση των νεκρών. Με εξαίρεση τον ίδιο τον Έλγιν, τον οποίο δεν είχε γνωρίσει και αργότερα θα απέφευγε να συναντήσει, ο Μπάιρον δεν έτρεφε καμιά εχθρό-τητα προς τα πρόσωπα που εμπλέκονταν σε αυτές τις ληστρι-

κές πρακτικές. Σύντομα θα ανέπτυξε θερμή σχέση με τον υπάλληλο του Έλγιν, τον Ιταλό καλλιτέχνη Τζοβάννι Μπαττίστα Λουζιέρι, με τον αρχιαντίζηλο του Έλγιν, τον Γάλλο πρόξενο Λουί Φοβέλ και, έναν χρόνο αργότερα, με άλλους αρχαιοπώλες κάθε εθνικότητας – για να μην αναφερθούμε στον στενό του φίλο, τον Χομπχάους. Εκείνη την εποχή δεν υπήρχε σαφής διάκριση ανάμεσα στη σημερινή επιστήμη της αρχαιολογίας (η οποία, τον καιρό του Μπάιρον, δεν ονομαζόταν καν έτσι) και το εμπόριο λεηλατημένων αρχαιοτήτων. Η απέχθεια του Μπάιρον στρεφόταν και προς τα δύο, και ο λόγος ήταν όσα προαναφέρθηκαν.

Υπήρχε, ωστόσο, άλλος ένας λόγος, και αυτός πρακτικός. Όταν ο Μπάιρον έγραψε εκείνους τους στίχους καταγγέλλοντας τη βεβήλωση της Ακρόπολης από τον Έλγιν, είχε δει τον Παρθενώνα μόνο από μακριά. Το συγκεκριμένο ποίημα γράφτηκε από την οπτική γωνία κάποιου που κοιτάζει προς τα πάνω, ενώ κάθετα σε μια σπασμένη κολόνα του ναού του Ολυμπίου Διός, στο πλάτωμα δίπλα στον ποταμό Ιλισό, στραμμένος προς τον «λαμπρό ναό / εκεί ψηλά».³⁸ Από όσο ξέρουμε, τους δύο μήνες που διήρκεσε η πρώτη διαμονή του στην Αθήνα, ο Μπάιρον επισκέφθηκε μόνο μία φορά την Ακρόπολη, στις 29 Ιανουαρίου, όταν ήδη είχε περάσει ένας μήνας από την άφιξή του. Ο Χομπχάους είχε ήδη επισκεφθεί πριν από τρεις εβδομάδες τα ερείπια και είχε τριγυρίσει στον αρχαιολογικό χώρο με τα πόδια επί μία ολόκληρη, ιδιαίτερα ικανοποιητική, ημέρα. Στο εξόχως μεθοδικό ημερολόγιό του, ο Χομπχάους καταγράφει, σε κάθε έξοδό του, αν έχει περπατήσει ή αν έχει ιππεύσει. Μόνο όταν βγαίνει με το άλογο, προσθέτει «με τον Μπάιρον». Αυτό δεν έχει σχέση με τις συνθήκες του Μπάιρον, μία από τις οποίες ήταν το να ξυπνάει αργά. Λόγω της αναπηρίας στο πόδι του, ο Μπάιρον αδυνατούσε να τον ακολουθήσει για πολλή ώρα στις περιηγήσεις που έκανε πεζή.

Ήταν μία σοβαρή, εκ γενετής, αναπηρία, η ακριβής φύση της οποίας –ακόμη και το ποιο από τα δύο ήταν το χωλό του πόδι–, αποτέλεσε επί μακρόν αντικείμενο ποικίλων εικασιών. Ωστόσο, η επίπτωση αυτής της αναπηρίας ήταν ότι καθιστούσε αδύνατη κάθε μορφή άσκησης, και κυρίως το βάδισμα και το τρέξιμο. Το να διανύει ακόμη και σύντομες αποστάσεις με τα πόδια του προκαλούσε μεγάλο πόνο αλλά και ταπείνωση, επειδή δεν κατάφερε να συμβαδίζει με τους συντρόφους του. Ήταν ιδιαίτε-

ρα ευαίσθητος απέναντι σε αυτήν την αδυναμία και έκανε ό,τι μπορούσε για να την κρύψει. Είχε αποτελέσει πηγή μεγάλης αγωνίας όταν ήταν παιδί, ιδίως όταν η μητέρα του τον περιέφερε από γιατρό σε γιατρό για να «θεραπευτεί». Ακόμη χειρότερα, σε στιγμές έντασης, καθώς τον μεγάλωνε μόνη της ως μοναχοπαίδι εγκαταλελειμμένο από τον πατέρα του, συνήθιζε να τον μαλώνει αποκαλώντας τον «κουτσό παλιόπαιδο». Ποτέ δεν τη συγχώρησε εντελώς γι' αυτό, ακόμη και χρόνια μετά τον θάνατό της.³⁹ Σε μια κρίση μελαγχολίας, ενώ επέστρεφε στην Αγγλία από την Ελλάδα, σημείωσε μια σειρά από παρατηρήσεις σχετικές με τη ζωή του και τις προοπτικές της στο μέλλον. Στην τέταρτη διαβάζουμε:

Ένας άνδρας χλωτός από το ένα πόδι βρίσκεται σε κατάσταση σωματικής κατωτερότητας, που αυξάνεται με τον χρόνο και αναπόφευκτα τον καθιστά στα γηρατειά του πιο ευέξαπτο και ανυπόφορο. Εξού και στην επόμενη ζωή προσδοκώ να έχω δύο, αν όχι τέσσερα πόδια, εν είδει αποζημίωσης.⁴⁰

Ακόμη, λοιπόν, και αν το επιθυμούσε, ο Μπάιρον δεν θα μπορούσε να συμμετάσχει στις περισσότερες από τις περιηγήσεις που έκανε μόνος, ή με άλλους, ο Χομπχάους, για να επιθεωρήσει τους αρχαιολογικούς χώρους. Η αντιπάθειά του προς τον λόρδο Έλγιν και την αφαίρεση των «Ελγίνειων Μαρμάρων» από την Ελλάδα ίσως να έχει παρεξηγηθεί διπλά. Οι απολαύσεις του αρχαιοδίφη (νόμιμες ή όχι, σύμφωνα με τα σύγχρονα πρότυπα) βιώνονται διαφορετικά, όταν ο παρατηρητής βρίσκεται πάνω στη ράχη ενός αλόγου. Και, οτιδήποτε δεν ήταν σε θέση να μοιραστεί ο Μπάιρον, είχε την τάση να το απορρίπτει.

Χρόνια αργότερα, επιχείρησε να εξηγήσει, τουλάχιστον εν μέρει, τη στάση του:

Ρωτήστε τον ταξιδιώτη τι του φαίνεται περισσότερο ποιητικό – ο Παρθενώνας ή ο βράχος πάνω στον οποίο υψώνεται; Οι ΚΟΛΩΝΕΣ του Ακρωτηρίου Κολώνα [Σούνιο] ή το ίδιο το Ακρωτήριο;... Υπάρχουν χιλιάδες βράχοι και ακρωτήρια – πολύ πιο γραφικά από την Ακρόπολη ή το Σούνιο... Όμως είναι η «Τέχνη» – οι Κολώνες– οι ναοί... που τους προσδίνουν την αρχαία και τη

σύγχρονη ποιητικότητα τους – και όχι η τοποθεσία τους καθ' εαυτήν.⁴¹

Αυτό που συγκινοῦσε τον Μπάιρον δεν ήταν ούτε το αρχαίο ούτε το σύγχρονο αφ' εαυτό, ούτε τα ερείπια των ανθρώπινων επιτευγμάτων ή το φυσικό τους περιβάλλον από μόνο του, αλλά ο συνδυασμός των δύο. Ο Λόρενς Ντάρρελ θα προσπαθούσε αργότερα να συλλάβει μια παρόμοια ιδέα, αποτυπώνοντάς τη στη φράση του «το πνεύμα του τόπου». Ο Ζίγκμουντ Φρόυντ, όταν πάτησε για πρώτη φορά το πόδι του στην Ακρόπολη, μίλησε για μια «διαταραχή της μνήμης», την οποία χρόνια αργότερα θα περιέγραφε ως το συγκλονισμό που βίωσε ανακαλύπτοντας ότι κάτι το οποίο μπορούσε να θυμηθεί, ως ιδέα, από τα πρώτα παιδικά του χρόνια, υπήρχε πραγματικά.⁴² Κάτι παρόμοιο φαίνεται να αισθάνθηκε και ο Μπάιρον, μια και περιέγραφε, περίπου έναν χρόνο αργότερα, πώς:

ο νους μας λαχταρά καθώς το βλέμμα ατενίζει
σκηνές όπου παλιότερα όνειρά μας έχουν κατοικήσει [...]⁴³

Αν τα ερείπια ενός αρχαίου πολιτισμού θεωρούνταν ανθρώπινα απομεινάρια εν γένει, τότε τα ζωντανά ίχνη του παρελθόντος, διατηρημένα μέσω της μνήμης και των τεχνών, αναγκαστικά είναι ισότιμα, ισοσθενή, αντίστοιχα με τα σχεδόν χαμένα παιδικά όνειρα του γένους των ανθρώπων. Η εκ νέου επίσκεψη σε αυτούς τους αρχέγονους τόπους επέτρεπε ένα είδος οραματικής επανασύνδεσης με ένα παρελθόν που, υπό άλλες συνθήκες, θα ήταν απρόσιτο, απροσπέλαστο. Η Ελλάδα πρόσφερε έναν μυστικό αγωγό, ένα κανάλι προς το παρελθόν, μέσω του οποίου ό,τι είχε χαθεί για πάντα θα μπορούσε πιθανώς να ανακτηθεί. Ο Μπάιρον ήταν έτοιμος, τώρα, να προχωρήσει.

ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΡΕΙΠΙΑ

Στην Αθήνα, οι ταξιδιώτες κατέλυσαν σε δύο εφραπτόμενα κτίρια στην οδό Αγίας Θέκλας, ιδιοκτησίας δύο αδελφών, η μία από τις οποίες ήταν χήρα ενός Έλληνα, πρώην προξένου της Βρετανίας. Εικάζεται ότι ο Μπάιρον ερωτοτρόπησε και με τις τρεις

έφηβες κόρες της χήρας Μακρή. Στη μικρότερη, τη δωδεκάχρονη Τερέζα, αφιέρωσε ένα ποίημα, που της διασφάλισε φήμη για το υπόλοιπο της μακράς ζωής της: «Κόρη των Αθηνών, πριν χωριστούμε...». Η επωδός του ποιήματος είναι γραμμένη στα νέα ελληνικά. Από αυτήν φαίνεται είτε ότι η σχέση του Μπάιρον με τη γλώσσα ήταν επισφαλής, είτε ότι δεν είχε μεγάλη εγγύτητα με την αγαπημένη, ώστε να της απευθύνεται με οικειότητα («σας αγαπώ» της λέει στην επωδό του ποιήματος). Εν πάση περιπτώσει, δεν επρόκειτο για ρομαντική αισθηματική περιπέτεια. Ακριβώς προτού φύγουν, μαζί με τον Χομπχάους, από την Αθήνα, ο Χομπχάους αναφέρει ξερά: «Η Τερέζα, δώδεκα [ετών], οδηγήθηκε εδώ για να χάσει το άνθος της, όμως ο Μπάιρον αρνήθηκε». Αργότερα, ο Μπάιρον θα ισχυριζόταν ότι η χήρα είχε προσφερθεί να του πουλήσει τη μικρότερη κόρη της για τριάντα χιλιάδες γρόσια.⁴⁴ Ίσως λοιπόν να ήταν η τιμή, και όχι η ηλικία του κοριτσιού, που τον απέτρεψε.

Το φιορμάνι που παραχωρούσε στον Μπάιρον και τον Χομπχάους την άδεια να συνεχίσουν τα ταξίδια τους στην Ανατολή απεστάλη από την Κωνσταντινούπολη στις 7 Φεβρουαρίου και έφθασε λίγο μετά τα μέσα του μηνός. Την επομένη του επεισοδίου με την Τερέζα και τη μητέρα της, ένας Βρετανός αξιωματικός του ναυτικού προσφέρθηκε να τους μεταφέρει από τον Πειραιά στη Σμύρνη και οι δύο φίλοι έσπευσαν να δεχτούν. Έφτασαν στις 10 Μαρτίου και έμειναν πάνω από έναν μήνα. Για πρώτη φορά πατούσαν το πόδι τους σε χώρα εκτός Ευρώπης. Ήταν επίσης η πρώτη τους εμπειρία από οθωμανική πόλη, η οποία, μάλιστα, τότε ήταν πολυσύχναστο εμπορικό λιμάνι. Δεν τους άρεσαν όσα είδαν.

Το διάστημα που πέρασε ο Μπάιρον στη Σμύρνη φαίνεται ότι αποτέλεσε μια δυσάρεστη παρένθεση στα ταξίδια του. Μαζί με τον Χομπχάους φιλοξενήθηκαν στο σπίτι του γενικού προξένου Φράνσις Γουέρου. Ο Μπάιρον αισθανόταν συχνά αφόρητη ανία. Η σύζυγος του προξένου τον φλερτάριζε, χωρίς να πτοείται από το γεγονός ότι ήταν «το λιγότερο πενήντα έξι ετών», σύμφωνα με τη μάλλον αυστηρή εκτίμηση του Χομπχάους. «Ο Γουέρου πολύ μωτρωμένος, έτσι ο Μπάιρον και εγώ αποφασίσαμε να φερόμαστε πολύ ακατάδεχτα στο δείπνο» αναφέρει ο Χομπχάους στα μισά περίπου της διαμονής τους.⁴⁵ Αλλά και ο Μπάιρον, από

ό,τι δείχνει μια επιστολή προς τη μητέρα του, γραμμένη μία μέρα πριν, φαίνεται χολωμένος: «Δεν έχω γράψει σε κανέναν, εκτός από σένα και τον κ. Χάνσον [τον δικηγόρο που είχε αναλάβει τις οικονομικές του υποθέσεις], και αυτές οι επιστολές είναι επικοινωνίες καθήκοντος και υποθέσεων μάλλον, παρά συμπάθειας». Αυτά τα λόγια πρέπει να πλήγωσαν την κυρία Μπάιρον. Και εκείνος συνέχιζε, επαναλαμβάνοντας ένα θέμα που επανέρχεται σε όλες τις επιστολές του: «Δεν κρατάω ημερολόγιο, όμως ο φίλος μου, ο Χομπχάους, ορνιθοσκαλίζει ασταμάτητα».⁴⁶

Η αλήθεια είναι ότι και ο Μπάιρον ορνιθοσκαλίζει ασταμάτητα στη Σμύρνη. Παραδόξως, δεν υπάρχει καμιά ένδειξη ότι έδειχνε τα γραπτά του στον Χομπχάους όσο τα επεξεργαζόταν· ποτέ δεν υπαινίχθηκε την ύπαρξη έστω του Τσάιλντ Χάρολντ σε κάποια επιστολή του, πριν πάρει τον δρόμο της επιστροφής για την Αγγλία, έναν και πλέον χρόνο αργότερα.⁴⁷ Στις 28 Μαρτίου το πρώτο σχέδιασμα του δεύτερου Άσματος είχε τελειώσει. Θα έκανε μερικές σημαντικές προσθήκες στο μεσοδιάστημα ως τη δημοσίευσή του, δύο χρόνια αργότερα. Όμως για την ώρα, το πρώτο του έργο μεγάλης κλίμακας είχε ολοκληρωθεί. Θα αναρωτιόταν, στη διάρκεια του επόμενου σταδίου των ταξιδιών του, αν θα το συνέχιζε με ένα ακόμη Άσμα.⁴⁸ Τελικά θα περνούσαν έξι χρόνια πριν ξαναπιάσει τον Τσάιλντ Χάρολντ. Έγραφε ασταμάτητα επί πέντε μήνες. Δεν είναι να απορεί κανείς που η προσπάθεια τον είχε εντελώς απομυζήσει.

Από τη Σμύρνη έκανε μόνο μια εκδρομή με τον Χομπχάους. Επισκέφθηκαν τον αρχαιολογικό χώρο της Εφέσου, περίπου εβδομήντα χιλιόμετρα προς νότον. Διέσχισαν καλλιεργημένες εκτάσεις, που στην αρχή θύμισαν στον Χομπχάους την Αγγλία, στη συνέχεια όμως συνάντησαν έλη και δασωμένους λόφους. Η Έφεσος κατά την αρχαιότητα ήταν λιμάνι, όμως έκτοτε η θάλασσα είχε αποσυρθεί πολλά χιλιόμετρα. Την πρώτη νύχτα τους την πέρασαν σε ένα τουρκικό χωριό. Ένας πελαργός είχε χτίσει μια τεράστια φωλιά σε ένα δέντρο. Στα ριζά του υπήρχε ένα μικρό μουσουλμανικό κοιμητήριο. Στον δρόμο σταμάτησαν να αναπαυθούν στη σκιά των δέντρων πλάι στις ταφόπετρες. Λίγο πιο μακριά, συνάντησαν καμήλες και κατσίκες που βοσκούνταν.⁴⁹

Την εκδρομή στην Έφεσο βαραίνει μια ατμόσφαιρα χαύνωσης και κατήφειας. Ήταν η σκηνή που θα ανακαλούσε ο Μπάι-

ρον οκτώ χρόνια αργότερα, όταν θα την ενσωμάτωνε στο ποίημα «Το όνειρο», το οποίο με τη σειρά του θα γινόταν η βάση για τον πίνακα του Τόμας Ίστλεϊκ «Το όνειρο του Μπάιρον». Αυτή την ανάμνησή του θα την αφύπνιζαν, έξι χρόνια αργότερα, οι βραδιές που περνούσε με τους καινούριους φίλους του, τους Σέλλεϋ, συζητώντας για φαντάσματα. Ύπήρχε σίγουρα κάτι φασματικό σε εκείνη την εκδρομή, όπως τη βίωσαν ο Μπάιρον και ο Χομπχάους. Τους είχαν πει ότι στη διάρκεια του ταξιδιού τους θα άκουγαν σίγουρα τσακάλια να ουρλιάζουν, ωστόσο οι δύο φίλοι δεν άκουσαν παρά κοάσματα βατράχων μέσα στους βάλτους. Ωστόσο, ο Μπάιρον θα επέμενε αργότερα ότι δεν είχε ακούσει μόνο, αλλά και είχε δει «την ύαινα και το τσακάλι» ανάμεσα στα ερείπια της Εφέσου.⁵⁰

Ο ναός της Αρτέμιδος, ένα από τα Επτά Θαύματα του αρχαίου κόσμου, είχε αφανιστεί ολοσχερώς: θα περνούσε άλλος ένας αιώνας προτού τον φέρει στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη. Το 1810 μπορούσε να δει κανείς ένα ελάχιστο μέρος της πόλης που θα ανασκαπτόταν αργότερα. Όμως ο αρχαιολογικός χώρος είναι τόσο αχανής, ώστε μεγάλο μέρος του καταλαμβάνεται ακόμη από σωριασμένους κίονες αρχαίων ναών και μέρη της τειχοποιίας, που αναδύονται από τα έλη, τα οποία είναι μάλλον βέβαιο ότι είχαν δει ο Μπάιρον και ο Χομπχάους. Τα ίδια τα ερείπια είχαν οικοδομηθεί με τα υλικά παλαιότερων ερειπίων. Ο Χομπχάους αναφέρει μια επιγραφή σε ογκόλιθο, ο οποίος είχε ενσωματωθεί ανάποδα σε ένα κτίριο. Ακόμη και εκείνος είχε επηρεαστεί από την ατμόσφαιρα του τοπίου. Η πρώτη του εντύπωση ήταν ένας τόπος «απόλυτης ερημίας». Αργότερα, περιπλανώμενοι στα ερείπια μέσα στο λυκοφωτικό δειλινό, τόσο ο Μπάιρον όσο και ο ίδιος θα έβρισκαν τον αρχαιολογικό χώρο «υπερβολικά ερημικό και μελαγχολικό».⁵¹

Επιστρέφοντας στο σπίτι του προξένου στη Σμύρνη, ξαγρυπνώντας ως αργά τη νύχτα, ο Μπάιρον ένωσε έντονη νοσταλγία για την απέναντι πλευρά του Αιγαίου, που είχε αφήσει πίσω του. Μάλλον εκείνες τις μέρες έγραψε τις στροφές του *Τσάιλντ Χάρολντ*, στις οποίες αναλογίζεται αν υπάρχει πιθανότητα κάποια μέρα η Ελλάδα να «αποκατασταθεί», να «επιστρέψει», να «αναστηλωθεί»:

Κράτος τρανό δεν γίνεται ούτε σε χίλια χρόνια
Όμως μια ώρα μόνο αρκεί, για να το κάνει σκόνη
Και πότε ν' ανανεωθούν φθαρμένα μεγαλεία
Να επανέλθουν αρετές, να νικηθεί ο Χρόνος⁵²

Τα ολέθρια έργα του χρόνου και της μοίρας ήταν έκτυπα στα ερείπια της Εφέσου, αλλά και στον δρόμο που οδηγούσε προς τα εκεί.

Στην ίδια ενότητα του ποιήματος περιέγραφε νοσταλγικά την Ελλάδα ως «Χώρα χαμένων θεών και θεόμορφων ανθρώπων!». Τουλάχιστον στην Αθήνα οι ναοί έμεναν ακόμη όρθιοι, έστω και αν είχαν λεηλατηθεί και καταρρεύσει. Όμως στην Έφεσο ο Μπάιρον φαίνεται πως ένιωσε την παρουσία μονάχα του θανάτου. Ακόμη πιο καταθλιπτική από τα ερείπια ήταν η απουσία ερειπίων, εκεί όπου θα έπρεπε να υπάρχει ένα από τα επιβλητικότερα οικοδομήματα της αρχαιότητας. Αυτό το αίσθημα θα εντεινόταν στον επόμενο σταθμό του ταξιδιού τους μετά τη Σμύρνη, στην Τροία.

Καθώς ο Τσάιλντ Χάρολντ είχε, για την ώρα, ολοκληρωθεί και η άσχημη διάθεση δεν είχε εγκαταλείψει ούτε τον Μπάιρον ούτε τον οικοδεσπότη του, ήταν πλέον καιρός να φύγουν από τη Σμύρνη. Το *Salsette*, μία φρεγάτα του Βασιλικού Ναυτικού με τριάντα έξι κανόνια, θα ξεκινούσε σύντομα μέσα από τα Δαρδανέλια, για να ξαναφέρει στην Κωνσταντινούπολη τον Βρετανό πρέσβη, μετά το πέρας μιας περιοδείας που είχε πραγματοποιήσει στο πλαίσιο των καθηκόντων του. Ο Μπάιρον και ο Χομπχάους επιβιβάστηκαν περιχαρείς.

Το *Salsette* υποχρεώθηκε να περιμένει, αγκυροβολημένο έξω από τα Δαρδανέλια, ώσπου να φτάσει από την Κωνσταντινούπολη το φιρμάνι το οποίο θα τους έδινε την άδεια να περάσουν από τα οχυρά που φρουρούσαν την είσοδο στα στενά. Ο Χομπχάους ξαναδιάβασε την αρχή της *Ιλιάδας*, έτοιμος να πεισθεί ότι η ακτή, στα ανοιχτά της οποίας είχαν αγκυροβολήσει, «επίπεδη, πλατιά και επικλινής», θα μπορούσε κάλλιστα να είναι ο τόπος όπου είχαν προσαράξει τα ελληνικά πλοία στη διάρκεια της δεκάχρονης πολιορκίας της Τροίας. Το πού ακριβώς βρισκόταν η πόλη ήταν πιο δύσκολο να καθοριστεί. Μόνο μετά τις ανασκα-

φές του Ερρίκου Σλίμαν το 1870 η τοποθεσία, που τότε ήταν γνωστή ως Χισαρλίκ, ταυτίστηκε με την Τροία. Ως τότε οι απόψεις διχάζονταν, σχεδόν εξίσου, ανάμεσα στο εάν υπήρξε μια τέτοια πόλη και εάν τα έπη του Ομήρου και άλλοι αρχαίοι μύθοι δεν ήταν παρά καθαρή επινόηση. Ο Χομπχάους προσέγγισε το ερώτημα με τον ενθουσιασμό του ερευνητή και με μια δόση σκεπτικισμού.⁵³ Από την άλλη πλευρά, ο Μπάιρον ενδιαφερόταν για την πυκνή και έντονη πραγματικότητα ενός τόπου στον οποίο μπορούσε να βιώσει κανείς το επικαθήμενο στο παρελθόν παρόν. Όπως και προηγουμένως, στην Έφεσο, τον ενοχλούσε ότι στην Τρωάδα ήταν ελάχιστα τα ορατά σημάδια ενός τόσο φημισμένου παρελθόντος.

Με τον Χομπχάους και ορισμένους από τους αξιωματούχους του πλοίου ο Μπάιρον διένυσε με το άλογο μίλια ολόκληρα της θαμνώδους επίπεδης πεδιάδας. Οι μόνες αναγνωρίσιμες αρχαιοότητες ήταν ταφικοί τύμβοι. Ήδη από τους Ρωμαϊκούς Χρόνους, η παράδοση τους απέδιδε σε επιφανείς Έλληνες, οι οποίοι είχαν πεθάνει κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της πόλης. Ακολούθησαν τη ροή του ποταμού, που ενδεχομένως να ήταν ο Σκάμανδρος του Ομήρου. Εξέτασαν ορισμένους «σπασμένους κίονες», οι οποίοι θα μπορούσαν να αποτελούν μέρος των Σκαιών Πυλών της Τροίας (σήμερα γνωρίζουμε ότι ερευνούσαν στο λάθος μέρος). Ο Μπάιρον σίγουρα πέρασε ή πλησίασε τη θαμμένη πόλη που πρώτος θα αποκάλυπτε ο Σλίμαν, όμως δεν το γνώριζε. Στην κορυφή ενός από τους τύμβους, ο Χομπχάους διάβασε μεγαλόφωνα μερικούς στίχους της *Ιλιάδας*.⁵⁴ Δυο μέρες αργότερα, ο Μπάιρον έγραψε με ζοφερή διάθεση στη μητέρα του: «το μόνο που έχει απομείνει από την Τροία είναι οι τάφοι των καταστροφών της».⁵⁵ Χρόνια αργότερα, η κωμική του δημιουργία *Μπέππο* θα «εξοριζόταν μακριά / εκεί που κάποτε η Τροία υψωνόταν, μα τώρα τίποτα δεν στέκει πια». Στον *Δον Ζουάν* θα αναδημιουργούσε αυτήν τη σκηνή της απουσίας.⁵⁶ Την επομένη, ολόκληρη η ομάδα ξεκίνησε με τα άλογα προς διαφορετική κατεύθυνση, αυτήν τη φορά προς τον Ελλήσποντο, το στενό πέρασμα που χωρίζει την ασιατική ακτή από την ευρωπαϊκή χερσόνησο της Καλλίπολης. Εδώ, ο Μπάιρον και ένας αξιωματικός του πλοίου προσπάθησαν να κολυμπήσουν από τη μία ως την άλλη ακτή, όμως το κρύο και τα ισχυρά ενάντια ρεύματα τους απέτρεψαν.⁵⁷